

Politika Hrvatske demokratske zajednice Bosne i Hercegovine od osamostaljenja Republike Hrvatske do međunarodnoga priznanja Bosne i Hercegovine (listopad 1991. – travanj 1992.)

DOMAGOJ KNEŽEVIĆ

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

U radu je prikazana politika Hrvatske demokratske zajednice u Bosni i Hercegovini od 8. listopada 1991., kada je Sabor Republike Hrvatske reaktivirao svoju odluku o neovisnosti Hrvatske, pa sve do 6. travnja 1992., kada je međunarodna zajednica priznala Bosnu i Hercegovinu. Rad je napisan na temelju stranačkih dokumenata, svjedočenja i medijskih istupa stranačkih vođa.

Glavne riječi: Hrvatska demokratska zajednica Bosne i Hercegovine; Bosna i Hercegovina; Hrvatska; Sabor Republike Hrvatske; međunarodna zajednica

Hrvatska demokratska zajednica Bosne i Hercegovine i demokratske promjene u Bosni i Hercegovini

Ubrzo nakon osnivanja, Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) predvođena Franjom Tuđmanom nametnula se kao vodeća alternativa komunističkim vlastima u Hrvatskoj, što je i potvrđeno premoćnom pobjedom na prvim demokratskim izborima u proljeće 1990. godine. Politički program HDZ-a ubrzo je stekao brojne pristaše i među Hrvatima u Bosni i Hercegovini (BiH). Ipak, njihovo masovno pristupanje novonastaloj nacionalnoj opoziciji nije bilo iznenađenje. Iako nominalno konstitutivni narod, Hrvati iz BiH bili su zbog dodijeljene kolektivne etikete ustaštva pod neprestanim nadzorom represivnoga komunističkog aparata. Za razliku od njih, Muslimani su kolektivno rehabilitirani odlukom najvišega političkog vrha, iako su i oni u velikom broju bili pripadnici

ustaškoga pokreta.¹ Nakon te odluke, u komunističkoj BiH došlo je do podjele političke moći između Srba i Muslimana.²

Nakon odluke Centralnoga komiteta Saveza komunista BiH da se ide na demokratske izbore, organizacija HDZ-a BiH dobila je jači zamah. Osnivački Sabor HDZ-a BiH održan je 18. kolovoza 1990. u Sarajevu, a za prvoga predsjednika izabran je sarajevski liječnik Davor Perinović. Dogovor o vodstvu postignut je 17. kolovoza 1990. na sastanku u sarajevskom hotelu "Evropa" uz nazočnost izaslanstva iz zagrebačke središnjice HDZ-a. Njegova je nazočnost upućivala na činjenicu da je HDZ BiH ustvari osnovan kao dio HDZ-a sa sjedištem u Zagrebu. Treba također istaknuti da je u članstvu inicijativnoga odbora za osnivanje HDZ-a BiH bilo mnogo Hrvata islamske vjeroispovijedi, među kojima su bili i islamski vjerski službenici. Ubrzo dolazi do prvih unutarstranačkih previranja, nakon kojih je Davor Perinović smijenjen. Navodno je glavni prijemor nastao oko Perinovićeva zalaganja za autonomiju politike HDZ-a BiH, ali mu je ipak presudilo nepovjerenje članstva. U rujnu 1990. za v. d. predsjednika HDZ-a BiH izabran je sarajevski sportski novinar Stjepan Kljuić, koji je kao umjereni Hrvat iz Bosne dobio potporu iz zagrebačke središnjice. Međutim Perinovićeva smjena dovela je do prve optužbe predsjednika Tuđmana kao političara koji navodno zagovara podjelu BiH, a koju je plasirao netom smijenjeni Perinović.³ Istovremeno se na dan održavanja Sabora HDZ-a BiH dogodio iznimno bitan politički događaj. Uz potporu Srbije, Crne Gore i Jugoslavenske narodne armije (JNA) započela je pobuna Srba u Hrvatskoj. Glavnu ulogu u organizaciji pobune na terenu imali su članovi Srpske demokratske stranke (SDS) iz Knina.⁴

Prvi demokratski izbori u BiH održani su 18. studenoga i 2. prosinca 1990. godine. Na izborima je vladajuće komuniste premoćno pobijedila koalicija triju nacionalnih stranaka. Činili su je HDZ BiH, muslimanska Stranka demokratske akcije (SDA) i Srpska demokratska stranka BiH (SDS BiH). No već od prvih dana vlasti među članicama koalicije bila su vidljiva razmimoilaženja u glavnim strateškim ciljevima. Prije svega, najveća razlika vidjela se u odnosu prema pitanju budućnosti Jugoslavije. Tako je HDZ BiH podupirao prijedlog Hrvatske i Slovenije u kojem se tražilo uspostavljanje konfederativne države ili miran razlaz. Za razliku od njih, SDS BiH podržavao je prijedlog Srbije, Crne Gore i vodstva JNA o potrebi ponovne centralizacije Jugoslavije.⁵ Usto, veliki

¹ Domagoj Knežević, "Hrvatska demokratska zajednica, od osnivanja do raskida s Jugoslavijom" (doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2015), 317-323.

² Sudski spisi Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju u Den Haagu (dalje: ICTY), Kordić i Čerkez (IT-95-14/2), Zapisnik sa sastanka Predsjednika RH Franje Tuđmana i suradnika s Nikolom Koljevićem i Franjom Borasom, Zagreb, 8. 1. 1992., pristup ostvaren 10. 6. 2015., <http://icr.icty.org/bcs/defaultb.aspx>.

³ Knežević, "Hrvatska demokratska zajednica", 317-323.

⁴ Davor Marijan, *Slom Titove armije. Jugoslavenska narodna armija i raspad Jugoslavije 1987. - 1992.* (Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga, 2008), 151-156., 225-230.

⁵ Knežević, "Hrvatska demokratska zajednica", 329-363.

problem u odnosima HDZ-a BiH i SDS-a BiH bila je otvorena potpora SDS-a BiH srpskoj pobuni u Hrvatskoj.⁶

Međutim, s obzirom na hrvatsko-srpske odnose, za HDZ BiH ipak su najvažnija bila politička stajališta SDA-a. No ona nisu bila najpovoljnija za hrvatske interese. Što se tiče Jugoslavije, u SDA-u su podržavali njezino očuvanje i samostalnu federalnu jedinicu BiH kao dio nje, i to zbog procjene da je to optimalna varijanta za interese Muslimana. Tu je opciju, prema javnim istraživanjima, tijekom 1990. podržavala apsolutna većina Muslimana.⁷ Također, veliki dio vodstva SDA-a bio je za postizanje sporazuma sa Srbijom i opstanak jugoslavenske zajednice, jer se time otvarala mogućnost povezivanja s brojnim Muslimanima u Srbiji i Crnoj Gori.⁸ K tome, jedan od glavnih ciljeva bilo je postizanje političkoga dogovora sa Srbima u BiH, što su više puta javno isticali stranački čelnici Ejup Ganić, Džemaludin Latić i Sulejman Tihić.⁹ Prema njihovim svjedočenjima, težilo se tome zbog navodnoga straha od brojnosti Srba te njihove moći u institucijama komunističkoga sustava.¹⁰ U skladu s rečenim, visoki dužnosnici SDA-a često su napadali politiku hrvatskih i slovenskih vlasti, u kojoj se tražio preustroj Jugoslavije u konfederaciju ili miran razlaz.¹¹

Usto, početni politički program SDA-a ideološki se temeljio na panislamizmu, političkoj doktrini u čijoj je osnovi islamska religija. Bilo je tu razmišljanja i o islamskoj državi. Shodno tome, u vodstvu SDA-a željeli su postati političkim predstavnicima svih islamskih vjernika u Jugoslaviji, i to bez obzira na njihovu nacionalnost. Te političke težnje ipak nisu čudile s obzirom na biografije najužega vodstva predvođenog Alijom Izetbegovićem. Taj politički program na kraju nije polučio uspjeh, pa se SDA razvio u stožernu nacionalnu stranku Muslimana iz BiH, što je značilo da su u članstvu stranke postali dobrodošli i bivši članovi Saveza komunista. No glavnu ulogu u stranačkom vodstvu i dalje su imali pobornici panislamizma.¹²

⁶ "Ustav Hrvatske omogućuje političku likvidaciju Srba", *Politika* (Beograd), 18. 8. 1990., 7.

⁷ Xavier Bougarel, "Bosnian Muslims and the Yugoslav Idea", u: *Yugoslavism, Histories of a Failed Idea*, ur. Dejan Djokic (London: Hurst and Company, 2003), 100-114.

⁸ Vladimir Šeks, 1991. – *moja sjećanja na stvaranje Hrvatske i Domovinski rat 2* (Zagreb: Večernji list, 2015), 192-193.

⁹ Vidi više u feljtonu "Dr. Davor Perinović: Proždiranje Bosne", koji je tijekom jeseni 1993. izlazio u tjedniku *NIN* (Beograd). Stjepan Kljuić bio je s time upoznat od početka suradnje s SDA-om, vidi u: ICTY, Prlić i ostali (IT-04-74), Transkript svjedočenja Stjepana Kljuića od 27. 6. 2006., 128, pristup ostvaren 10. 6. 2015., <http://icr.icty.org/bcs/defaultb.aspx>.

¹⁰ Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ* (Kragujevac: Prizma, 1996), 273. Vidi još: Alija Izetbegović, *Sjećanja. Autobiografski zapis* (Sarajevo: TKD Šahinpašić, 2001), 86.

¹¹ Davor Marijan, "Vještački nalaz o ratnim vezama Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1991. – 1995.)", *Časopis za suvremenu povijest* (dalje: ČSP) 36 (2004), br. 2: 217.

¹² Xavier Bougarel, "From Young Muslims to Party of Democratic Action: The Emergence of a Pan-Islamist Trend in Bosnia-Herzegovina", *Islamic Studies, Special Issue: Islam in the Balkans* 36 (1997), br. 2-3: 533-549.

Raspad Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, srpska agresija na Hrvatsku i Hrvate u Bosni i Hercegovini i odnos Stranke demokratske akcije prema tome

Nakon što su provedeni demokratski izbori u svim republikama, u prvoj polovini 1991. odvijaju se pregovori o budućnosti Jugoslavije. U tim su pregovorima stvorena tri bloka. U prvom su bile Slovenija i Hrvatska, koje su tražile uspostavu konfederalnih odnosa ili miran razlaz. U drugom su bile Srbija i Crna Gora, koje su uz snažnu potporu vodstva komunističke JNA tražile ponovnu centralizaciju države. U trećem su bile BiH i Makedonija, koje su podupirale očuvanje federalne Jugoslavije. Međutim pregovori su se održavali u atmosferi straha jer je vodstvo JNA stalno pokušavalo naći razlog za intervenciju u Hrvatskoj. U tome su imali neskrivenu potporu vodstva Srbije, koje je očekivalo da će JNA svojom intervencijom ostvariti i njihove političke ciljeve.¹³ Uz te sastanke održavaju se i bilateralni sastanci, od kojih je iznimno veliko zanimanje izazvao onaj hrvatskoga predsjednika Franje Tuđmana i srbijanskoga predsjednika Slobodana Miloševića održan 25. ožujka 1991. u Karađorđevu. Taj će sastanak poslije poslužiti za konstrukciju priče u kojoj se tvrdilo da je tu postignut dogovor o podjeli BiH. No ta je priča do danas potpuno demantirana. Za hrvatsko je vodstvo sastanak ustvari imao više političkih ciljeva. Najvažniji je bio rušenje pozicije saveznoga premijera Ante Markovića, koji je u kontaktima s međunarodnim predstavnicima stalno rušio legitimitet hrvatskih vlasti.¹⁴ No cilj je bio i unijeti raskol u vodstvo pobunjenih Srba u Kninu.¹⁵

Nakon što su neuspješno pokušali posredovati između dva suprotstavljena koncepta u pregovorima o budućnosti Jugoslavije, krajem veljače 1991. u politici SDA-a dolazi do male promjene. Počinje se malo snažnije inzistirati na suverenosti BiH te je podržana konfederacija kao najbolje rješenje za ustroj buduće Jugoslavije. No ta je promjena dovela do napetosti s SDS-om BiH, što je rezultiralo odustajanjem SDA-a od daljnje provedbe toga političkog zaokreta.¹⁶ Za razliku od SDS-a BiH, politika Izetbegovića i SDA-a imala je stalnu i bezuvjetnu potporu predsjednika HDZ-a BiH Stjepana Kljuića. Međutim to nije primljeno s oduševljenjem među članstvom stranke¹⁷

Nakon serije neuspješnih sastanaka republičkih predsjednika, u Splitu je 12. lipnja 1991. održan prvi tripartitni sastanak predsjednika Tuđmana, Miloševića i Izetbegovića. U razgovorima je otvoreno pitanje budućega ustroja BiH. Na kraju je postignut načelni dogovor o provedbi kantonizacije prema nacionalnom ključu. No nakon povratka u Sarajevo Izetbegović je pod pritiskom iz

¹³ Vladimir Šeks, 1991. – *moja sjećanja na stvaranje Hrvatske i Domovinski rat 1* (Zagreb: Večernji list, 2015), 15-110.

¹⁴ Ivo (Ivo) Lučić, *Uzroci rata. Bosna i Hercegovina 1980. – 1992. godine* (Zagreb: Despot Infinitus, 2013), 389-400.

¹⁵ Šeks, 1991. – *moja sjećanja 1*, 409.

¹⁶ Knežević, "Hrvatska demokratska zajednica", 358.

¹⁷ Šeks, 1991. – *moja sjećanja 2*, 192.

svoje stranke odustao od dogovora. Sljedeći takav sastanak održan je 19. lipnja 1991. u Beogradu. Nakon što su svi sudionici ostali pri svojim, nepomirljivim stajalištima, dogovoren je samo nastavak razgovora. Međutim za tim više nije bilo potrebe jer je započela sjednica Sabora na kojoj je trebalo donijeti odluku o neovisnosti Hrvatske.¹⁸

Prema svjedočenju Stjepana Kljuića, nakon tih tripartitnih sastanaka održavali su se sastanci predsjednika Tuđmana i vodstva HDZ-a BiH. Prvi je održan 13. lipnja 1991. godine. Prema očekivanju, najviše se razgovaralo o mogućim strategijama HDZ-a BiH u skorom raspletu političke krize. Prva razmatrana opcija promišljala je mogući ustroj Jugoslavije ako ona opstane. U toj se opciji konfederacija držala najboljim rješenjem. Druga i treća opcija ticale su se političke budućnosti same BiH. U drugoj se opciji razmatrala integralna i suverena BiH. Treća je opcija imala dvije podopcije. U prvoj se tematizirala mogućnost unutarnje podjele BiH, nakon koje bi se Hrvati i Muslimani sa svojim teritorijalnim jedinicama povezali s Hrvatskom. U drugoj podopciji razmatrala se mogućnost generalne podjele BiH, u kojoj bi svaki narod trebao uzeti svoj dio teritorija. Za razliku od većine prisutnih, koji su tražili što bolju zaštitu hrvatskih interesa, Kljuić se izjasnio za integralnu i suverenu BiH, jer je smatrao da je to jedina opcija koju bi Muslimani i SDA prihvatili.¹⁹ Sljedeći je sastanak održan 20. lipnja 1991. godine. No usvojeni zaključci bili su isti kao i na prethodnom sastanku.²⁰

Eskalacija krize dovela je 25. lipnja 1991. do proglašenja neovisnosti u Hrvatskoj i Sloveniji. Međutim BiH je to dočekala bez ikakve odluke jer su iz SDA-a odbili hrvatsko-slovenski prijedlog da se ide zajedno s proglašenjem neovisnosti. Po svjedočenju njegova suradnika Muhameda Filipovića, Izetbegović je odbio tu mogućnost pravdajući se da ne želi izazvati reakciju SDS-a BiH i Srba. Navodno je dobio i jamstva od vodstva JNA da će "čuvati mir" u BiH. No Filipović je poslije tvrdio da se baš s tom odlukom započeo stvarati sve veći jaz između Hrvata i Muslimana kao "prirodnih saveznika" u obrani od politike Srbije.²¹

S odlukama donesenim u Hrvatskoj i Sloveniji prestala je postojati jugoslavenska država. Slovenija odmah potom preuzima nadzor nad svojim granicama, što je dovelo do intervencije JNA. Iako je bio potpisan sporazum sa Slovenijom o međusobnoj pomoći, predsjednik Tuđman donosi odluku da se Hrvatska ne uključi u taj sukob. Razlog je bila prosudba da je to dio zamke, nakon koje bi započeo opći napad JNA na Hrvatsku. Prosudba je bila dobra. Nakon kratkotrajnih borbi postignut je mirovni sporazum te se JNA povlači

¹⁸ Knežević, "Hrvatska demokratska zajednica", 282-285, 355-363.

¹⁹ ICTY, Prlić i ostali (IT-04-74), Transkript svjedočenja Stjepana Kljuića, 27. 6. 2006., 45-47., pristup ostvaren 10. 6. 2015., <http://icr.icty.org/bcs/defaultb.aspx>.

²⁰ Šeks, 1991. – *moja sjećanja* 2, 194.

²¹ Nerzuk Ćurak, "Država koje nema", *BH dani* (Sarajevo), *on line izdanje*, pristup ostvaren 9. 6. 2015., <https://www.bhdani.ba/portal/arhiva-67-281/246/t24612.shtml>.

sa slovenskoga teritorija. Usporedno, pod pritiskom međunarodne zajednice, Hrvatska je proglasila tromjesečni moratorij na svoju odluku o neovisnosti. Unatoč tomu, tijekom srpnja 1991. eskalira združeni napad JNA, Srbije i srpskih pobunjenika na Hrvatsku.²²

U kontekstu sve jačih srpskih napada nastala je i izrazito teška politička situacija za Hrvatsku. Iako nominalno hrvatski saveznici, slovenski i muslimanski predstavnici započeli su pregovore sa Srbijom radi sklapanja separatnih mirovnih sporazuma. Slovenci su bez problema postigli dogovor, koji je inače bio postignut već u siječnju 1991. godine.²³ No i muslimanski predstavnici Adil Zulfikarpašić i Muhamed Filipović uspjeli su postići muslimansko-srpski sporazum, prema kojem je BiH trebala ostati dijelom nove savezne jugoslavenske države. Prema Filipovićevu svjedočenju, sporazum je imao svoju medijsku pripremu, u kojoj je javnosti plasirana neistina da Izetbegović i vodstvo SDA-a nisu bili upoznati sa sadržajem pregovora. No, posvjedočio je također da je i Stjepan Kljuić dobivao informacije o tijeku pregovora.²⁴

Prema očekivanju, muslimansko-srpski sporazum izazvao je negativnu reakciju HDZ-a BiH. Na sjednici Predsjedništva stranke održanoj 31. srpnja 1991. odbačen je kao nelegitiman te je najavljena obrana hrvatskih interesa. Iznese su i ocjene trenutačnih političkih događaja. Od vlasti BiH zatražena je osuda svih sudionika napada na Hrvatsku te je usvojena potpora vodstvu Hrvatske. Izraženo je i protivljenje razmještanju novih jedinica JNA u BiH te zaštita onih koji se nisu odazvali mobilizacijskom pozivu. Osuđena je i "bjesomučna antihrvatska kampanja" u medijima BiH.²⁵ Međutim muslimansko-srpski sporazum ubrzo su odbacili Izetbegović i SDA. Razlozi su bili pritisak javnosti i naknadno Izetbegovićevo odricanje beogradskih pregovarača.²⁶

Krajem kolovoza 1991. u tijeku je bila već potpuno otvorena srpska agresija na Hrvatsku. Srpske se snage u napadnim operacijama koriste teritorijem BiH, ali bez velikoga otpora središnjih vlasti pod kontrolom SDA-a. Nasuprot tomu, Hrvati iz BiH u velikoj mjeri pomažu u obrani Hrvatske. U tom kontekstu, u stranačkom tisku objavljen je veliki razgovor sa Stjepanom Kljuićem. Iako je bio svjestan činjeničnoga stanja, ustrajao je u obrani pasivne politike Izetbegovića i SDA-a prema srpskoj agresiji, pa je smatrao da Izetbegović i SDA trenutačno vode "dobru politiku". Također je potvrdio da Izetbegović ima potporu HDZ-a

²² Šeks, 1991. – *moja sjećanja 1*, 100-293.

²³ Nikica Barić, "Glavne značajke hrvatske politike prema Sloveniji i Srbiji tijekom 1991. godine", u: *Osamosvojitelj 1991. Država in demokracija na Slovenskem v zgodovinskih razsežnostih*, ur. Mitja Ferenc, Jurij Hadalin i Blaž Babič (Ljubljana: Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta v Ljubljani, 2011), 241-250.

²⁴ Muhamed Filipović, "Historijski sporazum", *Nezavisne novine* (Banja Luka), on-line izdanje, pristup ostvaren 10. 6. 2015., <http://www.nezavisne.com/index/kolumne/Historijski-sporazum/30644>.

²⁵ Hrvatska (dalje: HR) – Osobni arhiv Ante Beljo (dalje: OA A. Beljo), HDZ BiH, Priopćenje, 1. 8. 1991.

²⁶ Šeks, 1991. – *moja sjećanja 1*, 409.

BiH da na svim pregovorima zastupa cjelokupno Predsjedništvo BiH, a problem preglasavanja SDS-a BiH u institucijama vidio je samo odgovorom na politiku “koja je protiv neovisne BiH”. Osvrnuo se i na razmještaj dijela jedinica JNA iz Slovenije u BiH. Bio je nezadovoljan zbog toga, ali je ipak odbacio mogućnost javnih prosvjeda.²⁷

No u rujnu 1991. tijekom napada na Dubrovnik započinje srpska agresija i na BiH. U napadu je uništeno više sela s hrvatskim stanovništvom u jugoistočnoj Hercegovini, od kojih je najpoznatije bilo Ravno. U napadu je ubijen i tajnik HDZ-a Trebinje. Ni ta činjenica nije dovela do jačega odgovora središnjih vlasti BiH, koje su proglasile navodnu “neutralnost”. Ustvari, oni su to ocijenili kao hrvatsko-srpski sukob koji se njih ne tiče. Međutim za interese hrvatskoga naroda problem nije bila samo šutnja središnjih vlasti, nego je još veće ogorčenje izazvala šutnja predsjednika HDZ-a BiH. U svoju je obranu Stjepan Kljuić poslije svjedočio da vlasti BiH već od kolovoza 1991. nisu mogle nikome uputiti pomoć. No tadašnja politika SDA-a bila je jasna. S državnim obrambenim resursima BiH je štitila jedino interese muslimanskoga naroda, pa se umjesto savezništva s napadnutom Hrvatskom i napadnutim Hrvatima iz BiH pokušalo sa strategijom izbjegavanja konfrontacije sa Srbijom. U toj strategiji bilo svega, od pokušaja separatnoga sporazuma sa Srbijom pa sve do potpune šutnje na napade iz BiH na Hrvatsku. Usto, u prvoj polovini 1991. osnovana je jednonacionalna muslimanska jedinica pod imenom Patriotska liga, koja je u osnivačkom aktu kao moguće protivnike ocijenila i dio Hrvata u BiH. Treba reći da je politika zaštite jedino muslimanskih interesa bila potpuno legitimna, ali za nju nije trebalo očekivati potporu Hrvata.²⁸ Hrvati iz BiH bili su itekako svjesni politike SDA-a. Stoga su već od lipnja 1991. njihova izaslanstva tražila od predsjednika Tuđmana primjenu hrvatskih zakona na teritoriju pod vlasti HDZ-a BiH. No to je odbijeno zbog želje za suradnjom s SDA-om. Međutim s druge strane nije bilo tako. Iako je i u dijelu vodstva SDA-a postojala želja za tom suradnjom, Izetbegović je stalno javno isticao da su politike Srbije i Hrvatske iste.²⁹

Ponešto o lošoj politici SDA-a prema pitanju srpskoga napada na Hrvatsku govore i ove činjenice. Dio Muslimana iz BiH pokušao je pružiti otpor srpskim napadima, ali uglavnom bez potpore vodstva SDA-a.³⁰ Treba također reći da je u obrani Hrvatske sudjelovao veliki broj Muslimana.³¹ No veliki broj Muslimana u redovima JNA istovremeno sudjeluje i u napadu na Hrvatsku. Među njima je bilo i mnogo najviših oficira. Nakon raspada JNA i transformacije u tri srpske vojske, najveći dio tih oficira pristupio je Armiji BiH te su potom

²⁷ Ivan Šabić, “Hrvati su za mir”, *Glasnik. Hrvatski politički tjednik* (Zagreb), 23. 8. 1991., 21.

²⁸ O srpskoj agresiji u Hercegovini vidi u: Marijan, *Slom Titove armije*, 151-156, 370-373. Više o odnosu SDA-a prema pitanju srpskoga napada na Hrvatsku vidi u: Lučić, *Uzroci rata*, 329-341.

²⁹ Šeks, 1991. – *moja sjećanja* 2, 192-194, 204.

³⁰ Jović, *Poslednji dani SFRJ*, 386.

³¹ Marijan, “Vještački nalaz”, 216.

potpuno preuzeli njezinu komandu. No kasnija suradnja s tim kadrovima postala je veliki politički problem za hrvatsku političku i obrambenu komponentu u BiH.³²

Unutarstranački sukobi u Hrvatskoj demokratskoj zajednici Bosne i Hercegovine zbog odnosa Stranke demokratske akcije i vlasti Bosne i Hercegovine prema srpskoj agresiji

Unatoč ogromnim žrtvama i razaranjima, početkom listopada 1991. bilo je jasno da neće biti ništa od potpunoga poraza Hrvatske. Nakon te spoznaje, unutar srpskoga vodstva usvojena je nova strategija. Radi jačanja srpske paradržave započinje etničko čišćenje zauzetoga hrvatskog teritorija.³³ U tom je kontekstu Sabor Republike Hrvatske (RH) 8. listopada 1991. aktivirao svoju zamrznutu odluku od 25. lipnja 1991. o raskidu svih veza s Jugoslavijom. Međutim nakon te odluke stvoreno je novo pravno stanje za Hrvate u BiH. Hrvatska je konačno postala neovisna država, ali je BiH ostala dijelom Jugoslavije, raspadnute i neprijateljske države pod potpunom dominacijom Srbije.³⁴

Uz Sabor RH, i Predsjedništvo HDZ-a BiH održalo je 8. listopada 1991. sjednicu. Teme su bile aktualne, ali dio zaključaka nije baš korespondirao s realnim stanjem. Za početak, podržana je odluka o neovisnosti Hrvatske, ali i odluka vodstva SDA-a o "neutralnosti samostalne i nedjeljive" BiH. Nadalje, najavljeno je proglašenje JNA "agresorom", ali samo ako "nastavi s ratnim djelovanjem". Problematiziralo se i djelovanje stranačkih dužnosnika u institucijama BiH, od kojih je zatraženo da vode "prvenstveno računa o interesima hrvatskog naroda". Za kraj je izdana uputa članstvu radi jačanja obrane BiH. Na svim razinama vlasti upućeni su na potpunu "suradnju" s SDA-om.³⁵ No, poučeni događajima u Hrvatskoj, u HDZ-u BiH već su dobrano odmaknuli u pripremi obrane BiH. Središnji krizni štab ustrojen je već tijekom rujna 1991. godine. Njegov je glavni zadatak bio organiziranje lokalnih kriznih štabova potrebnih za obranu.³⁶

Nakon eskalacije srpske agresije na Hrvatsku međunarodna se zajednica napokon snažnije uključila u događaje u bivšoj Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (SFRJ). Shodno tome, tijekom rujna 1991. u Den Haagu

³² "Armija protiv Armije: Analiza dosjea najviših časnika nekadašnje Armije BiH", *Republika (Mostar), on line izdanje*, pristup ostvaren 5. 6. 2015., <http://www.republikainfo.com/index.php/vijesti/3932-armija-protiv-armije-analiza-dosjea-najvisih-casnika-nekadasnje-armije-bih>.

³³ Davor Marijan, "Sudionici i osnovne značajke rata u Hrvatskoj 1990. – 1991.", ČSP 40 (2008), br. 1: 57-59.

³⁴ Žarko Domljan, *Visoko podignimo zastavu. Hrvatska – od negacije do priznanja* (Zagreb: Profil, 2010), 368-371.

³⁵ HR-OA A. Beljo, HDZ BiH, Zaključci sa zajedničke sjednice Predsjedništva HDZ-a Republičkog Kriznog štaba, 464/91, Sarajevo, 8. 10. 1991.

³⁶ HR-OA A. Beljo, HDZ BiH, Zaključci Savjeta sigurnosti, Strogo povjerljivo, 431/91, Sarajevo, 18. 9. 1991.

započinje mirovna konferencija o Jugoslaviji. Do sredine listopada već su se nazirala neka rješenja, koja su išla za priznanjem republika koje ispune zatražene uvjete. Međutim predstavnici BiH na konferenciji dugo nisu imali službeni stav, što nije čudilo s obzirom na odnose na političkoj sceni. Stoga početkom listopada započinje zasjedanje Skupštine BiH, na kojem je usvojen niz važnih dokumenata za suverenost BiH (Platforma Predsjedništva BiH, Memorandum o suverenosti BiH i Pismo o namjerama). Sadržaj tih dokumenata bio je predložen iz SDA-a, ali su doneseni uz presudnu potporu zastupnika HDZ-a BiH i dijela manjih stranaka. Nakon žestoke rasprave zastupnici SDS-a odbili su podržati predložene dokumente te ponovno dolazi do raskola u vladajućoj koaliciji.³⁷

Među spomenutim dokumentima posebno zanimljiv sadržaj imala je Platforma, koja je ustvari potpuno odražavala ciljeve politike SDA-a. U njoj se BiH shvaćala kao "građanska i suverena država", a budućnost u jugoslavenskoj zajednici vidjela se samo ako su u njoj "i Hrvatska i Srbija". Također, BiH je trebala biti "neutralna" u njihovu "eventualnom sukobu". Posljednja formulacija bila je deklarativno odlična, ali istovremeno su bili u punoj snazi srpski napadi iz BiH na Hrvatsku i na mjesta s hrvatskim stanovništvom u BiH.³⁸ Iako predloženi dokumenti nisu najbolje ocrtavali interese Hrvata, i to posebno što se tiče njihove suverenosti, predsjednik zastupničkoga kluba HDZ-a BiH Vlado Pandžić bio je "izrazito zadovoljan" njihovim usvajanjem. No bio je to još jedan pokazatelj teškoga položaja hrvatskoga naroda u BiH.³⁹ Konačna odluka da se podrže ti dokumenti došla je iz zagrebačke središnjice HDZ-a. Međutim, unatoč trenutačnim hrvatsko-srpskim odnosima, u središnjici se priznavala konstitutivnost Srba u BiH. To znači da se smatralo da se bez Srba ipak ne može postići sporazum o budućnosti BiH.⁴⁰

Iako je zbog srpske agresije stanje u Hrvatskoj početkom studenoga 1991. bilo iznimno loše, stanje u BiH također je bilo među temama na sjednici Predsjedništva HDZ-a održanoj 4. studenoga 1991. u Zagrebu pod predsjedanjem predsjednika Tuđmana. Nakon rasprave vodstvo HDZ-a BiH dobilo je upute da izvidi situaciju o mogućnostima mirnoga rješenja krize kroz pregovore s SDA-om i SDS-om. Inače, upute su usvojene na temelju već usvojenih zaključaka sa sastanaka održanih u lipnju 1991. s vodstvom HDZ-a BiH. U uputama je stajalo da bi kroz pregovore prije svega trebalo ispitati mogućnost unutarnjega razgraničenja BiH prema etničkom kriteriju. Također je trebalo

³⁷ Miroslav Tuđman, Ivan Bilić, *Planovi, sporazumi, izjave o ustavnom ustrojstvu Bosne i Hercegovine*, I. dio (Zagreb, 2005), 15-24., HercegBosna – Portal Hrvata Bosne i Hercegovine, pristup ostvaren 15. 6. 2015., <http://www.hercegbosna.org/preuzimanja/povijest--politika/miroslav-tudman-ivan-bilic-planovi-sporazumi-izjave-o-ustavnom-ustrojstvu-bosne-i-hercegovine-1991-%E2%80%931995-554-mb-324.html>.

³⁸ Mladen Mirosavljević, "Građanska, suverena, nedjeljiva, neutralna", *Vjesnik* (Zagreb), 16. 10. 1991., 8.

³⁹ Mladen Mirosavljević, "Rehabilitiran suverenitet BiH", *Vjesnik*, 16. 10. 1991., 8.

⁴⁰ Šeks, 1991. – *moja sjećanja* 2, 161, 206.

ispitati postoji li unutar muslimanskoga vodstva želja da budu u konfederaciji s Hrvatskom. Za kraj, trebalo je ispitati i mogućnost potpunoga razgraničenja, pri kojem bi došlo do pripojenja Hrvatskoj i Srbiji područja BiH s hrvatskim i srpskim stanovništvom te stvaranja samostalne muslimanske države. Kroz ostvarenje zadnje opcije vidjela se i mogućnost završetka srpske agresije na Hrvatsku.⁴¹

Jasno vidljiva politika SDA-a i institucija BiH, koja se uglavnom temeljila na zaštiti interesa muslimanskoga naroda, stvorila je već veliko nezadovoljstvo među članstvom HDZ-a BiH. Usto, zbog bezuvjetne potpore toj politici, vladalo je i veliko nezadovoljstvo Ključićevim vodstvom. Shodno tome, dolazi do političkoga zaokreta unutar samoga HDZ-a BiH. Nakon što se vidjelo da neće biti promjene politike SDA-a, započinje samostalno stvaranje institucija hrvatskoga naroda. Korak prema tome ostvaren je 4. studenoga 1991. na sastanku Travničke regionalne zajednice⁴² HDZ-a BiH. Na sastanku su usvojeni zaključci koji su ustvari bili kritika politike Stjepana Ključića. Najvažnija je odluka bila da radi što bolje suradnje njihovu zajednicu treba "što tješnje vezati" uz Hercegovačku regionalnu zajednicu. Također je zatraženo da se o svim bitnim političkim pitanjima usvoje zajednički stavovi stranačkoga Predsjedništva i Glavnoga odbora, i to radi sudjelovanja u daljnjim političkim pregovorima. Zatraženo je izbjegavanje svih oružanih sukoba, ali i jačanje političke suradnje s SDA-om.⁴³ Zbog usvojenih zaključaka dolazi do sukoba između predsjednika Travničke regionalne zajednice Darija Kordića i Stjepana Ključića. U tom je sukobu Ključić s pozicije političke moći čak zaprijetio Kordiću policijskim privođenjem. No ni Kordić nije ostao dužan, pa je Ključića prozvao zbog njegove nelegitimne politike koju je provodio u ime stranke.⁴⁴

Ali ni neslaganje predsjednika Ključića s unutarstranačkim političkim zaokretom nije zaustavilo daljnje samoorganiziranje hrvatskoga naroda. Dana 12. studenoga 1991. osniva se Hrvatska zajednica Bosanska Posavina (HZ BP), u koju ulaze općine s hrvatskom većinom. Istoga je dana u Grudama održan sastanak kriznih štabova Hercegovačke regionalne zajednice na čelu s Matom Bobanom i Travničke regionalne zajednice na čelu s Dariom Kordićem. U zaključku sa sastanka zatraženo je donošenje političkih i pravnih akata koji bi omogućili rješenje hrvatskoga pitanja u BiH. Zatim je 18. studenoga 1991. osnovana Hrvatska zajednica Herceg Bosna (HZ HB). Za predsjednika je izabran Mate Boban, zastupnik u Skupštini BiH iz Gruda te potpredsjednik HDZ-a BiH i predsjednik Hercegovačke regionalne zajednice. Glavni cilj novoosnovanih

⁴¹ Šeks, 1991. – *moja sjećanja* 2, 195.

⁴² HR-OA A. Beljo, Predsjedništvo HDZ-a BiH, Prijedlog regionalizacije Općinskih odbora HDZ-a BiH, 23. 8. 1991. Glavni odbor HDZ-a donio je na sastanku održanom 6. kolovoza 1991. odluku o stvaranju osam regionalnih organizacija: Travničke, Hercegovačke, Sarajevske, Doboj-sko-zeničke, Posavinske, Banjalučke, Bijačko-kladuške i Tuzlanske.

⁴³ HR-OA A. Beljo, HDZ BiH, Sjednica Hrvatske travničke regionalne zajednice HDZ-a, Busovača, 4. 11. 1991.

⁴⁴ HR-OA A. Beljo, HDZ BiH, Travnička regionalna zajednica, Pisani odgovor na neprimjereni ultimativni poziv gosp. Kordiću od gosp. Ključića, Busovača, 5. 11. 1991.

zajednica bile su bolje političke i obrambene pripreme, što je bilo logično s obzirom na pasivnost vlasti BiH pod kontrolom SDA-a. U svojem statutu HZ HB nigdje nije negirao suverenitet BiH, ali uz uvjet da je suverena u odnosu prema bilo kojoj vrsti jugoslavenske zajednice. Također treba napomenuti da se osnivanje zajednica događalo pod dojmom zadnjih dana obrane Vukovara i teške situacije na svim hrvatskim bojištima.⁴⁵ Osim toga, stvaranje zajednica bilo je nužno zbog djelovanja Srba, koji su već osnovali nacionalne autonomne oblasti po uzoru na pobunjene sunarodnjake u Hrvatskoj.⁴⁶ Odmah nakon osnivanja zajednica Alija Izetbegović kritizirao je njihov nastanak, ali bez kritičkoga sagledavanja svoje političke uloge u tome.⁴⁷

Za razliku od njega, Josip Manolić ocijenio je osnivanje hrvatskih zajednica pozitivnim. On također svjedoči da su izaslanstva Hrvata iz BiH od predsjednika Tuđmana još od lipnja 1991. tražila pomoć za obranu jer je nisu dobivali od središnjih vlasti BiH.⁴⁸ Čini se da nisu samo Hrvati bili nezadovoljni politikom vodstva SDA-a. Tijekom svibnja 1991. u zagrebačku središnjicu HDZ-a pristigla je informacija da Muslimani u općinama u istočnoj Bosni žele osnivati odbore HDZ-a. Međutim Kljuić je tu ponudu odbio jer se nije želio zamjerati SDA-u i Izetbegoviću.⁴⁹ Nadalje, u listopadu 1991., uoči samoga osnivanja HZ BP-a, lokalni odbori SDA-a s toga područja najavljivali su da će podržati sve odluke lokalnih organizacija HDZ-a. Među opcijama je bila čak i mogućnost pripojenja Hrvatskoj.⁵⁰

Iako nije polučila rezultate, Kljuić nije odustajao od svoje politike. Prema njegovu svjedočenju, uspio je 14. studenoga 1991. nakon dugo vremena kontaktirati s predsjednikom Tuđmanom. U razgovoru je pokušao nagovoriti predsjednika da blokira politiku njegovih protivnika u stranci te ga je informirao da se lokalne organizacije HDZ-a više ne obraćaju njemu i institucijama BiH. Stoga je zatražio da prestane primati hrvatske predstavnike te da ih pošalje njemu u Sarajevo, objasnivši to potrebom za stranačkom disciplinom. Jedino nije bilo jasno kako im je on mogao pomoći iz Sarajeva jer je, braneći politiku Izetbegovića i SDA-a, poslije stalno svjedočio da vlasti BiH već od kolovoza 1991. nisu mogle uputiti pomoć.⁵¹

U međuvremenu, nakon što je temeljito naoružala srpske pobunjenike u Hrvatskoj, JNA sudjeluje i u naoružavanju Srba u BiH. Unatoč presretanjima tih konvoja, vlasti BiH ne uspijevaju ih spriječiti. No, iako je bilo jasno da se ponavlja hrvatski scenarij, Ivan Markešić, glavni tajnik HDZ-a BiH i jedan

⁴⁵ Lučić, *Uzroci rata*, 351-357.

⁴⁶ Tuđman, Bilić, *Planovi, sporazumi, izjave*, 25.

⁴⁷ Ivan Šabić, "Hrvatska zajednica Herceg-Bosna", *Glasnik*, 29. 11. 1991., 28.

⁴⁸ ICTY, Prlić i ostali (IT-04-74), Transkript svjedočenja Josipa Manolića, 3. 7. 2006., 51-54., pristup ostvaren 10. 6. 2015., <http://icr.icty.org/bcs/defaultb.aspx>.

⁴⁹ HR-OA A. Beljo, HDZ BiH, *Izvešće*, Sarajevo, 20. 5. 1991.

⁵⁰ Šeks, *1991. – moja sjećanja 2*, 205.

⁵¹ ICTY, Prlić i ostali (IT-04-74), Transkript svjedočenja Stjepana Kljuića, 27. 6. 2006., 9, 28, pristup ostvaren 10. 6. 2015., <http://icr.icty.org/bcs/defaultb.aspx>.

od najbližih suradnika predsjednika Kljuića, javno je krajem studenoga 1991. ustvrdio da BiH “jest za Armiju, ali s petokrakom”. Bila je to pomalo čudna izjava nakon što je ta vojska već zdušno napadala Hrvatsku i Hrvate u BiH. Stoga je apel na njezino “komunističko jugoslavenstvo” vjerojatno izazvao nevjericu među Hrvatima u BiH. Ipak, Markešićeva je izjava bila potpuno na liniji tadašnjega odnosa SDA-a prema JNA. No čini se da ta snishodljiva politika ponovno nije bila učinkovita, jer jedino predstavnici HDZ-a BiH nisu bili pozvani na skorbu proslavu Dana državnosti BiH. Proslava je održana, ali uz nazočnost predstavnika SDA-a, SDS-a BiH i JNA.⁵²

Unutarstranački sukob u HDZ-u BiH nastavio se i na sjednici stranačkoga Predsjedništva održanoj 28. studenoga 1991. godine. U sukobu između dviju stranačkih koncepcija, one stare pod vodstvom Stjepana Kljuića i nove pod vodstvom Mate Bobana, prema usvojenim zaključcima vidjelo se da je Bobanova koncepcija dobila većinu. U zaključcima je stajalo da je HDZ BiH stranka koja djeluje u BiH, ali i da je “konstitutivni dio” HDZ-a sa sjedištem u Zagrebu, te je za cilj zadano “uspostavljanje jačih veza sa Zagrebom”, koje su oslabjele zbog agresije. Usvojene su i odluke o osnivanju HZ HB-a i HZ BP-a te su i druge općine naseljene Hrvatima pozvane na osnivanje zajednica. Također je donesena odluka da članovi HDZ-a BiH nemaju pravo istupati u ime HZ HB-a, a članovi HDZ-a BiH u institucijama BiH prozvani su za neuspjeh u ostvarivanju stranačkih ciljeva. Od Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) BiH zatraženo je da više ne vode pregovore s JNA i SDS-om BiH bez predstavnika hrvatskoga naroda. Za kraj, kao politički prioritet ponovno je spomenuto pronalaženje mirnoga rješenja kroz pregovore s SDS-om BiH i SDA-om.⁵³ Nekoliko dana poslije glavni tajnik Ivan Markešić komentirao je unutarstranačke sukobe i Kljuićev odnos prema hrvatskim zajednicama. Poručio je da “nema raskola” u stranci te da je predsjednik Kljuić još prije šest mjeseci podržao ideju o osnivanju HZ BP-a.⁵⁴

No nakon Kongresa SDA-a održanog krajem studenoga 1991. bila je još jasnija opravdanost osnivanja hrvatskih zajednica i promjene politike u HDZ-u BiH. U svojem je istupu Izetbegović iznio da je za SDA neki novi jugoslavenski “vid zajednice” još uvijek “poželjan i moguć”. Srbijansku agresiju na Hrvatsku i Hrvate u BiH ocijenio je kao “bratoubilački rat” te je ponovno zatražio “demitarizaciju BiH”.⁵⁵ Nakon Izetbegovićevih izjava, u kojima su po tko zna koji put izjednačeni žrtva i agresor, iz HDZ-a BiH ponovno su od SDA-a zatražili “jasniji stav” prema JNA te suverenu BiH u kojoj će se Hrvati “dobro osjećati”.⁵⁶

Nakon što je postalo jasno da se bliži međunarodno priznanje bivših jugoslavenskih republika, napokon su krajem prosinca 1991. donesene dvije bitne

⁵² Mladen Mirosavljević, “Opet konvoj bez papira”, *Vjesnik*, 27. 11. 1991., 8.

⁵³ HR-OA A. Beljo, HDZ BiH, Izvod iz zapisnika desete redovite sjednice Predsjedništva HDZ BiH održane u prostorijama tajništva HDZ BiH, 539/91, Sarajevo, 28. 11. 1991.

⁵⁴ Mladen Mirosavljević, “Da je to korisno, vojsku bi prihvatila Srbija”, *Vjesnik*, 4. 12. 1991., 12.

⁵⁵ Mladen Mirosavljević, “Muslimani neće u ratne igre”, *Vjesnik*, 1. 12. 1991., 6.

⁵⁶ Mirosavljević, “Da je to korisno, vojsku bi prihvatila Srbija”, 12.

odluke za budućnost BiH. Na sjednici Vlade BiH održanoj 20. prosinca 1991. donesena je odluka kojom se “izražava želju da SR BiH bude priznata kao nezavisna država”. Odluku su podržali svi članovi Vlade iz HDZ-a BiH. Odluku je većinom glasova zatim podržalo i Predsjedništvo BiH. Međutim predstavnici SDS-a BiH ponovno nisu sudjelovali u donošenju tih odluka.⁵⁷ Usporedno je donesena još jedna važna politička odluka. Aliji Izetbegoviću nezakonito je produžen mandat kao predsjedniku Predsjedništva BiH, iako ga je po rotaciji trebao zamijeniti hrvatski član toga tijela.⁵⁸

No čini se da stalna i bezuvjetna potpora iz HDZ-a nije bitno utjecala na Izetbegovićevu politiku. Uoči katoličkoga božićnog blagdana ponovno se javno odredio o odnosu SDA-a prema JNA. Pomirljivo je iznio da su izabrali “metodu nekonfrontiranja”. Zatim je istaknuo da je takva odluka donesena jer je zadatak JNA bio da “sačuva mir” te je ustvrdio da ako u tome uspije, “mi ćemo” joj “oprostiti mnoge stvari”. Jedini problem u izjavi bio je u definiranju činjenice tko su to “mi”. Usto, zakašnjeli zahtjev za neovisnu BiH obrazložio je tvrdnjom da u budućnosti “neće da bude zavisna u Velikoj Srbiji”.⁵⁹ Ipak, čini se da je za pomirljive izjave postojao jednostavan razlog. Tih je dana održan sastanak s vrhom JNA u Sarajevu na kojem je navodno Izetbegoviću opet “obećan mir” u BiH.⁶⁰

Čini se da je nastavak opisane politike SDA-a još više antagonizirao stanje u HDZ-u BiH. Usto, kulminiralo je i nezadovoljstvo politikom predsjednika stranke Kljuića. U skladu s tim, 23. prosinca 1991. u Tomislavgradu je održan sastanak većega dijela stranačkoga vodstva. Najvažniji su zaključci bili da Stjepan Kljuić više nema legitimitet predstavljati stranku, i to zato što je odustao od provođenja politike koju je zahtijevalo članstvo. Nadalje, JNA je nedvosmisleno proglašena agresorom te je zatraženo ispitivanje pravnih mogućnosti da se dijelovi BiH nastanjeni Hrvatima legalno pripoje Hrvatskoj. Pozvani su i svi hrvatski predstavnici iz BiH da napuste jugoslavenske institucije. Usto, ponovni odabir Izetbegovića za predsjednika Predsjedništva BiH osporen je kao nelegitiman te su institucije BiH prozване zbog nebrige za interese hrvatskoga naroda. Ti su zaključci ponovno bili izravna potpora političkoj koncepciji Mate Bobana. Nakon što je u Tomislavgradu potpuno odbačena politika predsjednika Kljuića i njegovih pristaša, u Zagrebu je 27. prosinca 1991. održan sastanak predsjednika Tuđmana s izaslanstvom HDZ-a BiH. Na sastanku su se ponovno sukobile dvije koncepcije o politici stranke. Prvu koncepciju u raspravi je zastupao predsjednik HZ HB-a Mate Boban. U njoj se težilo stvaranju hrvatskih područja u BiH i vođenju samostalne politike kroz svoje institucije. No razmatralo se i moguće pripajanje Hrvatskoj dijelova teritorija BiH. Drugu je koncepciju zastupao predsjednik stranke Stjepan Kljuić, koji je smatrao da je

⁵⁷ Tuđman, Bilić, *Planovi, sporazumi, izjave*, 50.

⁵⁸ ICTY, Prlić i ostali (IT-04-74), Transkript svjedočenja Mile Akmadžića, 16. 6. 2008., 15, pristup ostvaren 12. 6. 2015., <http://icr.icty.org/bcs/defaultb.aspx>.

⁵⁹ “BiH neće da bude zavisna u Velikoj Srbiji”, *Vjesnik*, 23. 12. 1991., 8.

⁶⁰ Ivica Nosić, “Kadijević obećao mir BiH”, *Vjesnik*, 27. 12. 1991., 8.

njegova politika suradnje s SDA-om bila učinkovita. U tome je dobio potporu Ivana Markešića i Mire Lasića. Nakon rasprave predsjednik Tuđman podržao je koncepciju Mate Bobana te upozorio Kljuića da nije uspio zaštititi hrvatske interese. Potom je okupljenima izložio više mogućnosti rješenja krize u BiH. Kao lošu opciju odbacio je mogućnost unitarne BiH, a kao najpovoljnija opcija razmatrala se mogućnost unutarnjega razgraničenja i kantonizacije po etničkom principu. Osim toga, prema njegovu saznanju, međunarodna je zajednica bila protiv mijenjanja granica, ali je također ocijenio da će situacija u BiH za hrvatske interese biti sve lošija ako “u budućnosti ostane ovakvo političko stanje”.⁶¹

U međuvremenu su predstavnici sukobljenih struja u HDZ-u BiH predstavili svoje stavove i u stranačkom tisku. U svojem je istupu predsjednik HZ HB-a Mate Boban istaknuo da je formiranje hrvatskih zajednica “novi okvir za svekoliki razvoj hrvatskog naroda” te da zbog njih nije bilo razmimoilaženja u stranci. Usto, tvrdio je da zajednice prije svega imaju obrambenu funkciju. Zatim je potvrdio da se teritorij zajednica poklapa s prostorom nekadašnje Banovine Hrvatske, ali da ipak “ne vidi sličnosti” s već formiranim srpskim autonomnim oblastima. Također je ustvrdio da HZ HB ne narušava “nepostojeći suverenitet” BiH, nego ga ustvari “uspostavlja”. Na kraju je kritizirao dotadašnju Kljuićevu politiku tvrdnjom da je “politika čekanja milosti – nedostojna čovjeka i naroda”.⁶²

Kao pristaša Kljuićeve politike, glavni tajnik stranke Markešić imao je druge poglede. Za početak je tvrdio da su došla vremena u kojima “nije bitno” tko je bio član Saveza komunista, nego “koliko može pomoći hrvatskom narodu”. Kao ideal politike koji je trebalo prihvatiti radi ostvarivanja programa hrvatskoga naroda spomenuo je “politiku bosanskih franjevaca”. I on je tvrdio da nije bilo unutarstranačkih sukoba zbog nastanka hrvatskih zajednica. Zatim je iznio neka mišljenja koja su ustvari zvučala kao da je glavni tajnik SDA-a, pa je tako najavio da će BiH uputiti poziv oficirima JNA da ostanu u BiH i pritom dobiju sva prava, i to ponajprije zbog velikoga broja Muslimana koji su ostali u njezinim redovima. Što se tiče politike Alije Izetbegovića, nije imao baš mnogo zamjerki. Pomalo je ipak bio nezadovoljan što nije otišao u Ravno nakon uništenja te što nije zaustavio napade iz BiH na Hrvatsku. Ali potom je ustvrdio da je Izetbegović zaustavio mnoge napade JNA te da je upravo njegova zasluga što će BiH uskoro zatražiti međunarodno priznanje. Jasno, bila je to neistina. Izetbegović je zatražio priznanje tek nakon što više nije imao drugoga izlaza.⁶³ Posebno zanimljivo bilo je Markešićevo viđenje prema kojem je politika bosanskih franjevaca trebala biti osnova hrvatske politike u BiH. Inače,

⁶¹ ICTY, Kordić i Čerkez (IT-95-14/2), Transkript sastanka predsjednika RH dr. Franje Tuđmana s delegacijom HDZ BiH uz nazočnost dužnosnika RH, Zagreb, 27. 12. 1991., pristup ostvaren 10. 6. 2015., <http://icr.icty.org/bcs/defaultb.aspx>

⁶² Ivan Šabić, “Žestoko ćemo se braniti”, *Glasnik*, 20. 12. 1991., 20-21.

⁶³ Ivan Šabić, “Naš je cilj priznanje BiH”, *Glasnik*, 27. 12. 1991., 18-19.

politika bosanskih franjevaca bila je povijesno bazirana na Ahdnami sultana Mehmeda II. Ta je isprava izdana 1463. bosanskim franjevcima nakon što je vojska islamskoga Turskog Carstva srušila katoličko Bosansko Kraljevstvo te uoči pogubljenja posljednjega bosanskog kralja. Sultan je Ahdnamom dopustio rad franjevcima na području BiH, pa je taj dokument često prikazivan kao akt tolerancije. No bilo je to zapravo samo uređenje odnosa između vladara islamske vjeroispovijedi i jednoga katoličkoga crkvenog reda, čiji su vjernici ipak bili na dnu društvene ljestvice.⁶⁴

Kraj godine bio je prilika za raspravu o ostvarenim političkim ciljevima HDZ-a u 1991., ali i o trenutačnoj političkoj situaciji. Stoga je u Zagrebu 29. prosinca 1991. održana sjednica Središnjega odbora HDZ-a. Glavno izlaganje imao je predsjednik Tuđman, a u njemu je bilo govora i o stanju u BiH. Što se tiče BiH, Tuđman je istaknuo da su unatoč srpskoj agresiji održavani stalni kontakti s vodstvom HDZ-a BiH. Kao temeljno pitanje politike prema BiH vidio je dvojbu treba li i dalje podržavati njezin "nepostojeći suverenitet". No zaključeno je da ga ipak treba podržavati "sve dok je to moguće". Osnivanje hrvatskih zajednica ocijenio je kao odgovor na već osnovane srpske oblasti. Zatim je iznio nezadovoljstvo politikom muslimanskoga vodstva, koju ju je ocijenio kao projugoslavensku i prosrpsku i "stalno na repu srpske politike". Podsjetio je i na njihovo odbijanje hrvatsko-slovenskoga prijedloga saveza suverenih republika, što je možda moglo pomoći da ne započne srpska agresija. Usto, iako su pasivno pratili srpski napad na Hrvatsku, u javnosti su za napad često krivili i Hrvatsku. Iznio je potom da je još u lipnju 1991. odbijen zahtjev hrvatskih predstavnika iz BiH da se pridruže Hrvatskoj. Glavni razlog za to bio je stav međunarodne zajednice da nema promjena granica. Unatoč tomu, upućena je preporuka vodstvu HDZ-a BiH da kroz pregovore s SDA-om i SDS-om pokuša dogovoriti mirno razgraničenje koje bi bilo prihvatljivo za međunarodnu zajednicu. Nadalje, smatrao je da, ako ostane takvo stanje, perspektiva Hrvata u BiH nije povoljna, ali i da u međunarodnoj zajednici postoji strah od osnivanja islamske države u Europi. Za kraj je iznio glavni zaključak sa sastanka s vodstvom HDZ-a BiH od 27. prosinca 1991. godine. Prema njemu, nakon osnivanja srpskih oblasti u BiH trebalo je utemeljiti hrvatske kantone te čekati povoljno vrijeme za ostvarivanje hrvatskih interesa. No to je trebalo ostvariti jedino i samo kroz mirne političke pregovore.⁶⁵

Pregovori o budućnosti Bosne i Hercegovine i njezino međunarodno priznanje

Nakon što se Hrvatska uspjela obraniti od združenoga napada JNA, Srbije, Crne Gore i Srba iz Hrvatske i BiH, u Sarajevu je 2. siječnja 1992. potpisano

⁶⁴ Srećko Džaja, "Fojnička ahdnama u zrcalu paleografije, pravne povijesti i politike", Samostan u Fojnici, pristup ostvaren 18. 6. 2015., <http://www.fojnica-samostan.com/ahdnama/>.

⁶⁵ Šeks, 1991. – *moja sjećanja* 2, 428-429.

primirje između Hrvatske i JNA. Primirjem je završila prva etapa rata te je ostvaren preduvjet za razmještaj mirovnih snaga Ujedinjenih naroda (UN) na hrvatskom okupiranom teritoriju. Nakon toga JNA započinje s prebacivanjem dijela svojih jedinica u BiH, a dio jedinica transformirao se u Vojsku Republike Srpske Krajine.⁶⁶

U međuvremenu, situaciju u BiH na početku 1992. uzburkao je prijedlog predsjednika Tuđmana u kojem je iznio mogućnost konačne podjele BiH, jer je smatrao da bi to možda zadovoljilo sve tri zainteresirane strane te tako donijelo mirno rješenje.⁶⁷ U skladu sa zanimanjem javnosti, Tuđmanov je prijedlog bio glavna tema sljedećega istupa Stjepana Kljuića. Iako se protivio sadržaju prijedloga, Kljuić je tvrdio da Tuđman "ima pravo" predstaviti ga javnosti. Osim toga, nakon što je izgubio potporu u stranci, napokon je i Kljuić vidio neke očite činjenice. Tako je ustvrdio da HDZ BiH "inzistira" na suverenosti BiH, iako je bilo jasno da "nije suverena". Poručio je također da Hrvati neće trpjeti da BiH "bude maćeha prema nama", iznoseći za primjer situaciju u Ravnom i Hercegovini. Na kraju je istaknuo da "mi jesmo za BiH", ali i da ona "mora biti za nas".⁶⁸

Ubrzo počinje i javna polemika o Tuđmanovu prijedlogu. U otvorenom pismu svoje nezadovoljstvo njime izrazili su poznati društveno-politički radnici hrvatskoga podrijetla, stasali u komunističkom sustavu BiH. Potpisnici pisma bili su Miljenko Jergović, Ivan Lovrenović, Ivo Komšić, Ivan Kordić i Mile Stojić. U pismu je stajalo da se prijedlogom išlo na ruku srpskoj politici te da je suprotan hrvatskim interesima. K tome, prozvali su Tuđmana za navodni loš odnos prema Muslimanima te zatražili što brže hrvatsko priznanje BiH. Na iznesene tvrdnje odgovorio im je Zvonko Lerotić, politički savjetnik predsjednika Tuđmana. U tom je odgovoru bila sadržana sva problematika hrvatske politike u BiH. Za početak, Lerotić je njihove izjave ocijenio kao napad na hrvatske interese uoči međunarodnoga priznanja Hrvatske, uz zaključak da se čini da "gnjev" u potpisnicima "ne izaziva ni velikosrpska politika, niti uplašene sarajevske vlasti, nego otvaranje rasprave o dugoročnom rješenju bosanskohercegovačkog pitanja". Također je smatrao da su "opsjednuti kako da spriječe političku raspravu" u kojoj se najprije trebalo raspraviti o ulozi BiH u napadu na Hrvatsku, te da li ona uopće "postoji kao suverena država". Nadalje, iznio je da je hrvatski narod u BiH "uvijek najgore prolazio", stoga "ima pravo odgovoriti razgraničenjem od agresora, ali jednako i od onih kojih nije briga o ratu u BiH". Istaknuo je da su sarajevske vlasti "dopustile okupaciju BiH" te da im je "propao pokušaj stvaranja bosanske nacije". Za kraj, ocijenio je da se kod potpisnika pisma vidi i stara politika "tvrdih centralističkih vlasti". Bila je to jasna aluzija na njihov povlašteni status u komunističkom sustavu.⁶⁹ U nizu reagiranja oglasila se i zajednica Hrvata iz Hercegovine u Zagrebu. Oni

⁶⁶ Marijan, *Slom Titove armije*, 327-336, 375-380, 393.

⁶⁷ Lučić, *Uzroci rata*, 360-361.

⁶⁸ Mladen Miroslavljević, "BiH mora biti za nas", *Vjesnik*, 8. 1. 1992., 8.

⁶⁹ Zvonko Lerotić, "Danajski dar za Hrvatsku", *Vjesnik*, 14. 1. 1992., 2.

su dali potporu predsjedniku Tuđmanu i prozvali potpisnike pisma da to čine iz “osobne komocije” te da im “nije do BiH, već do Jugoslavije”. Također su postavili pitanje njihova osobnoga legitimiteta kao intelektualaca koji su bili dio komunističkoga sustava, a šutjeli su za vrijeme komunističke represije nad Hrvatima.⁷⁰

Samo tjedan dana prije te javne prepiske održan je 8. siječnja 1992. u Zagrebu sastanak predsjednika Tuđmana i dvaju članova Predsjedništva BiH. Jedan od njih bio je predstavnik srpskoga naroda i član SDS-a BiH Nikola Koljević, a drugi predstavnik hrvatskoga naroda i član HDZ-a BiH Franjo Boras. Iako su Srbi iz BiH samo nekoliko tjedana prije uvelike sudjelovali u napadu na Hrvatsku, sastanak je održan na Koljevićev zahtjev. Sastanak ipak nije bio iznenađenje jer je, unatoč hrvatsko-srpskim odnosima, središnjica HDZ-a smatrala da o budućnosti BiH treba postići politički sporazum i sa Srbima kao konstitutivnim narodom. Zanimljiva su bila Koljevićeva stajališta. Unatoč hrvatskom problemu s pobunjenim Srbima, tvrdio je da u SDS-u BiH “nitko nema ništa protiv” neovisne Hrvatske kao ni organiziranja hrvatskoga naroda u BiH “kako njemu odgovara”. Iznio je i zanimljivu ocjenu političkoga stanja u komunističkoj BiH. Po njemu, u njoj je radi podjele vlasti bio stvoren “neprincipijelni savez između Srba i Muslimana”. No potom je zaključio da je nakon demokratskih izbora došlo do novoga takva saveza, ali između Muslimana i Hrvata. Koljevićevo daljnje izlaganje bilo je na tragu rješenja hrvatsko-srpskih odnosa. Iznio je i svoj modalitet rješenja za BiH. Vidio ju je kao konfederaciju s tri države i tri suverena naroda, koje imaju mogućnost stvaranja samostalnih državnih veza. Sve izneseno podržao je Boras. Na kraju razgovora Tuđman je iznio dio svojih gledanja na aktualnu situaciju. Najprije je rekao da Hrvatska trenutačno nema nikakva utjecaja na priznanje BiH. Usto, inzistirao je na mirnom rješenju krize, stoga je zatražio da SDS BiH utječe na ponašanje JNA na području zapadne Hercegovine.⁷¹ Samo dan nakon toga sastanka, na Skupštini srpskog naroda BiH proglašena je Republika srpskog naroda BiH. Bio je to još jedan korak dalje nakon osnovanih srpskih oblasti.⁷²

U međuvremenu, radi pravne disolucije SFRJ, Europska zajednica (EZ) osnovala je Badinterovu komisiju. Bilo je to savjetodavno pravno tijelo koje je trebalo dati mišljenje o priznanju bivših jugoslavenskih republika. U mišljenju od 11. siječnja 1992. komisija je ustvrdila da BiH nije ispunila uvjete za priznanje, i to stoga što nije proveden referendum.⁷³ U kontekstu te činjenice posebno zanimljiv bio je tadašnji Izetbegovićev odlazak s izaslanstvom BiH u Tursku. Nakon razgovora Turska je poduprla moguće priznanje BiH, ali ne

⁷⁰ “Hine da im je do cjelovitosti BiH”, *Vjesnik*, 17. 1. 1992., 2.

⁷¹ ICTY, Kordić i Čerkez (IT-95-14/2), Zapisnik sa sastanka Predsjednika RH Franje Tuđmana i suradnika sa članovima Predsjedništva BiH Nikolom Koljevićem i Franjom Borasom, Zagreb, 8. 1. 1992., pristup ostvaren 11. 6. 2015., <http://icr.icty.org/bcs/defaultb.aspx>

⁷² Tuđman, Bilić, *Planovi, sporazumi, izjave*, 53-54.

⁷³ Josip Glaurdić, *Vrijeme Europe. Zapadne sile i raspad Jugoslavije* (Zagreb: MATE, 2011), 254-255.

izdvojeno od EZ-a. Međutim Turska je također smatrala da priznanje Slovenije i Hrvatske ne bi trebalo odvajati od priznanja BiH i Makedonije. Ustvari, Izetbegović je lobirao za odgađanje priznanja Hrvatske.⁷⁴ Sličan udar na hrvatske interese bilo je Izetbegovićevo izlaganje samo tri dana uoči hrvatskoga priznanja. Na skupu u Sarajevu, koji je okupio oporbene političare s područja cijele bivše Jugoslavije, iznio je ideju o osnivanju nove jugoslavenske zajednice sa šest federalnih jedinica. Nakon toga se s pravom postavljalo pitanje želi li on još sačuvati Jugoslaviju. Usto, ponovno je iznio jasni pokazatelj buduće politike SDA-a u BiH, koja Hrvatima kao najmalobrojnijem narodu nikako nije mogla odgovarati. Najavio je da bi na političkoj sceni trebalo “potiskivati nacionalni princip” i “pojačavati građanski”.⁷⁵

Nakon dugotrajne borbe za samoodržanje Hrvatska je napokon 15. siječnja 1992. međunarodno priznata. Dan poslije Predsjedništvo HDZ-a BiH održalo je sjednicu. Teme su bile aktualne. Za početak, lokalni stranački odbori pozvani su da organiziraju proslavu hrvatskoga priznanja. Nadalje, što se tiče situacije u BiH, ponovno je zatraženo hitno stupanje u kontakt s čelnicima SDS-a i SDA-a radi početka pregovora te dovođenje mirovnih snaga UN-a. Lokalni krizni štabovi HDZ-a u BiH pozvani su na “hitno djelovanje” u uspostavi kapaciteta obrane. Na kraju je zatražena obrana gospodarskih interesa hrvatskoga naroda, pa je od Vlade BiH zatraženo odobrenje za uključivanje nove hrvatske valute u platni promet.⁷⁶

Nekoliko dana poslije, na tiskovnoj konferenciji održanoj 21. siječnja 1992., Stjepan Kljuić iznio je svoje ocjene o političkim aktualnostima. Tako je samo tri mjeseca nakon uništenja hrvatskih sela u Hercegovini poručio JNA da ih “mora napustiti”. Zatim je napao i politiku svojih protivnika unutar stranke. Njima je poručio da “nema potrebe” za nekakvom hrvatskom republikom u BiH jer Hrvati već sudjeluju u organima BiH. Zatim je podržao građanski koncept kao rješenje za BiH, uz ocjenu da “stvaranje građanske države” ne znači da je i “anacionalna”. No te su Kljuićeve izjave bile u potpunoj suprotnosti s glavnim zahtjevima većine Hrvata u BiH i članstva stranke. Na kraju je iznio da je stranačko Predsjedništvo zatražilo žurno uvrštavanje na dnevni red Skupštine BiH odluke o održavanju referenduma za neovisnost te najavio traženje prijevremenih izbora ako to ne bude prihvaćeno.⁷⁷

Ubrzo je usvojena zatražena odluka. Na sjednici Skupštine BiH 25. siječnja 1992. većinom glasova usvojena je odluka o raspisivanju referenduma o neovisnosti. Unatoč nezadovoljstvu odnosom SDA-a prema hrvatskim interesima, zastupnici HDZ-a BiH dali su potporu referendumu.⁷⁸ No odluka je navodno

⁷⁴ Salih Zvizdić, “Janjičari protiv četnika”, *Globus* (Zagreb), 10. 1. 1992., 39-41.

⁷⁵ Mladen Mirosavljević, “Izetbegovićeva ponuda od šest, Draškovićeva od četiri države”, *Vjesnik*, 13. 1. 1992., 8.

⁷⁶ HR-OA A. Beljo, HDZ BiH, Zaključci Predsjedništva HDZ-a sa sjednice održane 16. 1. 1992., 15/92, 16. 1. 1992.

⁷⁷ “Rezervisti moraju otići”, *Vjesnik*, 22. 1. 1992., 7.

⁷⁸ Lučić, *Uzroci rata*, 359.

bila podržana tek nakon što su u SDA-u prihvatili uvjete iz HDZ-a BiH: uvođenje vlastite valute, povlačenje JNA i kantonizacija BiH.⁷⁹ I srpsko je stajalište bilo jasno. Za njih je referendum bio nelegitiman, jer su tvrdili da bez njihova pristanka kao konstitutivnoga naroda nije moguć izlazak BiH iz Jugoslavije.⁸⁰

Glasanje zastupnika HDZ-a BiH izazvalo je nove sukobe u stranci. Zbog sadržaja referendumskoga pitanja Dario Kordić podnio je ostavku na sve dužnosti. Kordić je smatrao da su stranački zastupnici u Skupštini BiH izdali hrvatske interese te da su politikom “bezrezervne podrške” politici SDA-a dali potporu izjašnjavanju “građana BiH” o “građanskoj BiH”.⁸¹ Potporu Kordićevim stavovima dali su 27. siječnja 1992. delegati Travničke regionalne zajednice. Nakon rasprave su odbacili usvojeno referendumsko pitanje te zaključili da stranački zastupnici nisu imali pravo glasati bez konzultacija sa stranačkom bazom. Također su smatrali da to referendumsko pitanje uvodi hrvatski narod u “islamsku državu”, stoga je zatraženo njegovo poništavanje od Predsjedništva HZ HB-a. Nadalje, oduzeto je pravo Stjepanu Kljuiću na daljnje predstavljanje stranke. Za kraj je zaključeno da zbog nezakonitoga reizbora na mjesto predsjednika Predsjedništva BiH Alija Izetbegović “ne može, niti ima pravo predstavljati hrvatski narod”.⁸² Nakon toga je i Predsjedništvo HZ HB-a održalo 29. siječnja 1992. sjednicu u Grudama. Na početku su podržani zaključci sa sastanka Travničke regionalne zajednice. Također je odbačeno referendumsko pitanje kao neprihvatljivo, i to zbog toga što nije sadržavalo “suverenitet naroda”. K tome, vodstvo HDZ-a BiH i aktualni predsjednik Kljuić optuženi su za loše odluke koje nisu donesene na razini stranke te za lošu kadrovsku politiku. Shodno tome, zatraženo je hitno održavanje izvanredne konvencije HDZ-a BiH.⁸³

No postojala su i druga mišljenja u stranci. Glavni tajnik Ivan Markešić podržao je Kljuićevu politiku i bezuvjetni izlazak na referendum jer je smatrao da hrvatski narod ima priliku “ostvariti još jednu hrvatsku državu”, i to “bez ispaljenog metka”. No istaknuo je da Hrvati prije izlaska na referendum “moraju znati što time dobivaju”, jer “oni u državotvornom pogledu moraju ostati suvereni”, te da u HDZ-u BiH nikada “neće pristati da Hrvati uđu u bilo kakvu Srbiju ili krnju Jugoslaviju”. Izjavu zastupnika u Skupštini BiH Ivana Šarića, koji je tvrdio da će u budućnosti doći do priključenja Hrvatskoj nekih područja BiH, ocijenio je “kao normalnu” s obzirom na prethodne događaje.⁸⁴

⁷⁹ Dušan Bilandžić, *Povijest izbliza. Memoarski zapisi 1945. – 2005.* (Zagreb: Profil, 2006), 392.

⁸⁰ Jović, *Posljedni dani SFRJ*, 423-430.

⁸¹ HR-OA A. Beljo, Ostavka na mjesto dopredsjednika HZ HB, Busovača, 25. 1. 1992.

⁸² HR-OA A. Beljo, HZ HB, Izvod iz zapisnika sa sjednice Travničke subregionalne zajednice HB, Busovača, 27. 1. 1992.

⁸³ HR-OA A. Beljo, HZ HB, Izvod iz zapisnika sa sjednice Predsjedništva HZ HB proširene s predsjednicima općinskih odbora HDZ-a i zastupnika u Skupštini BiH s područja HB, Grude, 29. 1. 1992.

⁸⁴ Mladen Mirosavljević, “Uvjeti Hrvata za izlazak na referendum”, *Vjesnik*, 29. 1. 1992., 7.

Dvojbe o hrvatskoj potpori referendumu razmatrale su se i u stranačkom tisku. U jednom su se članku iznosili razlozi zbog kojih treba podržati referendum. Bilo je jasno da će Muslimani biti za suverenu BiH te da će Srbi biti protiv. Stoga je bilo očito da bi glasovi Hrvata trebali donijeti prevagu. U vodstvu HDZ-a BiH podržavali su suverenu BiH, prije svega da bi se izišlo iz zemlje pod srpskom dominacijom. No potpora referendumu nije trebala biti bezuvjetna, jer se smatralo “neodgovornim prihvatiti suverenu BiH bez jamstva i sporazuma koji jamči ravnopravnost hrvatskom narodu”. Stoga se izjavljivalo da je Izetbegović za hrvatsku potporu najavio neke koncesije (decentralizaciju prema etničkom principu) u budućem ustroju BiH. Ipak, i dalje se smatralo da je o budućnosti BiH potrebno postići dogovor i sa Srbima.⁸⁵

Nakon brojnih negativnih reakcija članstva na referendumsko pitanje, za 2. veljače 1992. zakazana je sjednica Središnjega odbora HDZ-a BiH u Širokom Brijegu. Prema dnevnom redu bilo je očito da će doći do rasprave o politici vodstva stranke.⁸⁶ Na sjednici kulminira sukob između dviju stranačkih struja, nakon čega Stjepan Kljuić podnosi ostavku na mjesto predsjednika. U ime zagrebačke središnjice sjednici je prisustvovao Stjepan Mesić, koji je potom dao komentar događaja na sjednici. Za njega je ostavka bila Kljuićevo “demokratsko pravo”, kao što je “pravo stranke da je prihvati ili odbije”. Nadalje, smatrao je da je Kljuić vodio politiku “kako je mogao” te ocijenio da će “vrijeme pokazati” tko je “bio u pravu”. Ipak, događaje koji su viđeni kao stranački raskol ocijenio je samo kao “malu umjetnu krizu”.⁸⁷ No odmah je demantirao stalne Kljuićeve tvrdnje da je vidio karte kantonizacije BiH na kojima je Hrvatima pripao samo jedan kanton. Ocijenio je i dotadašnji odnos vlasti BiH prema hrvatskim interesima. Istaknuo je da su trebali biti “odlučniji” u zaustavljanju agresije na Hrvatsku, a napade na Hrvate u medijima vidio je kao njihovu “neinformiranost”. Unatoč tomu, smatrao je da je za Hrvate “jedina opcija nedjeljiva i suverena BiH”.⁸⁸ Mnogo godina poslije Mesić je svjedočio da je obavijestio Kljuića da ima Tuđmanovu uputu da ga smijeni. Ipak, savjetovao mu je nastavak političke borbe jer je navodno vidio da ima potporu unutar Središnjega odbora HDZ-a BiH. No Kljuić je odlučio podnijeti ostavku, i to zbog navodnoga straha za život.⁸⁹ Međutim u jednom kasnijem svjedočenju Kljuić je iznio drugi razlog za ostavku. Ostavku je dao iz taktičkih razloga, jer je znao da predsjednik u ostavci vodi stranku do nove izborne konvencije. No taj je put bio u strahu za održavanje referenduma zbog promijenjenih okolnosti u stranci.⁹⁰

Jasno, glavna tema na sljedećoj tiskovnoj konferenciji HDZ-a BiH bila je Kljuićeva ostavka. O tome i ostalim aktualnostima govorio je glavni tajnik Ivan

⁸⁵ Ivan Šabić, “Prvo garancije, onda referendum”, *Glasnik*, 3. 2. 1992., 18.

⁸⁶ HR-OA A. Beljo, HDZ BiH, Dnevni red sjednice, Široki Brijeg, 31. 1. 1992.

⁸⁷ Ermin Krehić, “Mesić: Umjetno izazvana kriza”, *Vjesnik*, 4. 2. 1992., 7.

⁸⁸ Davor Butković, “Rašković opet u igri”, *Globus*, 7. 2. 1992., 6-7.

⁸⁹ Ivica Đikić, *Domovinski obrat. Politička biografija Stipe Mesića* (Zagreb: VBZ, 2004), 71-72.

⁹⁰ ICTY, Prlić i ostali (IT-04-74), Transkript svjedočenja Stjepana Kljuića, 27. 6. 2006., 89-90, pristup ostvaren 14. 6. 2015., <http://icr.icty.org/bcs/default.aspx>.

Markešić. Za početak je istaknuo da razlike oko referenduma nisu bile razlog Kljuićeve ostavke. Potvrdio je potom da HDZ BiH prihvaća trenutačno referendumsko pitanje, ali uz “dodavanje suverenosti naroda”. Odbačene su i javne tvrdnje sarajevskih medija da “HDZ ima vojsku” te se ponovno, po tko zna koji put, tražilo određivanje vlasti BiH prema JNA. No posebno iznenađenje bilo je žaljenje u sarajevskim medijima zbog Kljuićeve ostavke. Oni su tvrdili da je to “odlazak posljednjeg Bosanca” s političke scene.⁹¹ Bilo je to iznenađenje jer su sarajevski mediji imali izrazito negativan stav prema HDZ-u BiH i njegovu vodstvu, čak i kada su postali dio koalicijske vlasti.⁹² Uz njih, i vodstvo SDA-a sa žaljenjem je komentiralo Kljuićevu ostavku, jer su smatrali da je radio “za interese hrvatskog naroda”.⁹³

Nakon Kljuićeve ostavke, nova sjednica Središnjega odbora HDZ-a BiH održana je 9. veljače 1992. u Livnu. Vodio ju je dopredsjednik HDZ-a BiH i predsjednik HZ HB-a Mate Boban, a prisustvovalo joj je 147 od 167 članova Središnjega odbora HDZ-a. U ime središnjice nazočni su bili Perica Jurić i Ante Beljo. Glavna točka sjednice bila je stranačka priprema za referendum. Na početku je većinom glasova odbačeno aktualno referendumsko pitanje, i to s ocjenom da je sadržajem čak ispod minimuma nacionalnih prava sadržanih u komunističkom Ustavu BiH iz 1974. godine. Zatim je plebiscitarno prihvaćeno (140 zastupnika) novo pitanje, koje je predložilo Predsjedništvo stranke. U sadržaju novoga pitanja bio je kompromis između dviju političkih koncepcija u stranci, ali i sve bitno za hrvatske interese: suverenost BiH, minimum suverenosti hrvatskoga naroda i buduće stvaranje nacionalnih kantona. Nakon usvajanja novoga pitanja zatraženo je i prolongiranje referenduma. Također je dogovoreno da će se ponovno uskladiti stav stranke ako SDA i SDS BiH ne pristanu na prijedlog novoga pitanja. Nadalje, veliki broj stranačkih delegata imao je dosta primjedbi na rad stranačkih zastupnika u Skupštini BiH, ali je ipak zaključeno da je njihov rad “odraz želja i naloga” stranke. No rasprava o Kljuićevoj ostavci ostavljena je za sljedeću konvenciju.⁹⁴

Nakon svega, u javnosti je novo referendumsko pitanje HDZ-a BiH prozvano Livanjskim pitanjem, a reakcije nakon njegova usvajanja bile su različite. Za Matu Bobana ono je trebalo biti osnova za daljnje pregovore s muslimanskim i srpskim narodom.⁹⁵ U HDZ-u BiH ocijenili su ga kao “pomirbeni” prijedlog između muslimanskoga i srpskoga prijedloga rješenja krize. Istaknuto je također da je kantonizacija podržana kao rješenje jer BiH “ne može biti unitarna država”. Za razliku od SDS-a BiH, koji je kantonizaciju tražio prije, HDZ

⁹¹ Mladen Mirosavljević, “Samo unutarstranački nesporazumi?”, *Vjesnik*, 5. 2. 1992., 7.

⁹² Knežević, “Hrvatska demokratska zajednica”, 329-335, 355-363.

⁹³ Mladen Mirosavljević, “Referenduma će biti”, *Vjesnik*, 6. 2. 1992., 7.

⁹⁴ HR-OA A. Beljo, HDZ BiH, Izvod iz zapisnika s II. sjednice SO HDZ BiH održane u hotelu “Dinara” u Livnu, 9. 2. 1992.

⁹⁵ “Novo pitanje za referendum”, *Vjesnik*, 10. 2. 1992., 1.

BiH ipak ju je tražio nakon referendumu. Predložen je i osigurač koji bi nakon kantonizacije jamčio suverenost BiH. Prema njemu, kantoni ne bi mogli prenijeti svoju suverenost na bilo koga izvan BiH.⁹⁶

No u SDA-u su drugačije doživjeli koncept Livanjskoga pitanja. Oni su tvrdili da ono "implicira i eksplicira cijepanje BiH" te odbacivali bilo kakvu raspravu o kantonizaciji. Osim toga, tvrdili su da njime hercegovački Hrvati "ugrožavaju" sami sebe. Međutim ta je tvrdnja bila potpuno pogrešna jer su Livanjsko pitanje podržale organizacije HDZ-a BiH iz cijele BiH. No rečeno je otkrivalo buduću političku taktiku SDA-a. Trebalo je u vezi s tim unijeti raskol u hrvatski politički korpus.⁹⁷ Stjepan Kljuić je, očekivano, podržao izjave iz SDA-a. Iako nije bio u Livnu te nije pročitao zapisnik sa sastanka, odluka o novom referendumskom pitanju bila je daljnja "dekonstrukcija BiH". Također, pobijao je legitimnost odluke tvrdeći da je donesena izvan zakonskih rokova te zaključio da je aktualno referendumsko pitanje prošlo kroz sve institucije s hrvatskim predstavnicima, pa nije bitno što su ga stranački delegati naknadno odbili. Usto, iznio je da Izetbegović nije nametnuo sadržaj toga referendumskog pitanja.⁹⁸ Slično Kljuićevo razmišljanje izneseno je u pismu upućenom 14. veljače 1992. predsjedniku Tuđmanu. U njemu je Livanjsko pitanje ponovno ocijenio pogubnim po interese Hrvata. Zatražio je i bezuvjetnu hrvatsku potporu referendumu jer bi neuspjeh imao "nesagledive posljedice i bio tragičan za hrvatski i muslimanski narod". Na kraju pisma ocijenio je SDS-ov prijedlog kantonizacije štetnim po hrvatske interese te pozvao na trenutačno hrvatsko priznanje BiH.⁹⁹

Istovremeno se u pokušaj rješavanja krize u BiH uključila međunarodna zajednica. Pod patronatom EZ-a u Sarajevu je 14. veljače 1992. započela Konferencija o BiH, na kojoj sudjeluju SDA, SDS BiH i HDZ BiH. Prvi rezultati odmah su podsjetili na neuspješne pregovore republičkih čelnika o budućnosti Jugoslavije, jer sudionici nisu odustajali od svojih pregovaračkih pozicija. U prvim komentarima iz HDZ-a BiH glavni tajnik Ivan Markešić tvrdio je da viđeni planovi "kantonizacije nisu za javnost". No dopredsjednik HDZ-a BiH i predsjednik HZ HB-a Mate Boban poručio je da se ostaje "nepokolebljivo" pri Livanjskom pitanju te da BiH treba biti zajednica triju konstitutivnih naroda, a kao neutemeljene je odbacio Izetbegovićeve tvrdnje da inzistiranje na Livanjskom pitanju "uvodi BiH u Veliku Srbiju".¹⁰⁰

Radi demantiranja negativnih komentara iz SDA-a zbog sadržaja Livanjskoga pitanja objavljeno je i priopćenje HDZ-a BiH. U njemu se ponovno

⁹⁶ Mladen Miroslavljević, "Bosna i Hercegovina ostaje naša domovina", *Vjesnik*, 12. 2. 1992., 7.

⁹⁷ Goran Todorović, "Referendum bez kantona", *Slobodna Dalmacija* (Split), 13. 2. 1992., 5.

⁹⁸ ICTY, Prlić i ostali (IT-04-74), Transkript svjedočenja Stjepana Kljuića od 27. 6. 2006., 90 - 91, 131. -134. i transkript svjedočenja Stjepana Kljuića od 28. 6. 2006., 9., pristup ostvaren 12. 6. 2015., <http://icr.icty.org/bcs/default.aspx>.

⁹⁹ HR-OA A. Beljo, Pismo Stjepana Kljuića predsjedniku Tuđmanu, Sarajevo, 14. 2. 1992.

¹⁰⁰ "U Konaku o sudbini Bosne", *Slobodna Dalmacija*, 14. 2. 1992., 6; "Tri opcije o sudbini BiH", *Slobodna Dalmacija*, 15. 2. 1992., 48.

izjavljivalo da su u HDZ-u BiH “za kantonizaciju, a ne za podjelu BiH”. Usto je najavljen poziv članstvu da glasaju za suverenu BiH, ali uz prethodnu zaštitu interesa hrvatskoga naroda. Kao moguće rješenje za decentralizaciju BiH spomenut je belgijski model.¹⁰¹ I Mate Boban je odbacio tvrdnje iz SDA-a da hrvatski narod “želi cijepanje BiH”. Iznio je potom razloge za usvajanje Livanjskoga pitanja. Ono je bilo usvojeno zbog, kako ju je nazvao, “loše povijesti” hrvatskoga naroda u BiH, pa se preko Livanjskoga pitanja željela njegova suverenost “definirati u prostoru”.¹⁰² U Travničkoj regionalnoj zajednici HDZ-a također su podržali Livanjsko pitanje unatoč protivljenju dijela općinskih odbora. Usto, zatražili su od vodstva stranke zauzimanje jasnoga stava o referendumu.¹⁰³

Pregovori pod patronatom EZ-a nastavljani su 21. i 22. veljače 1992. u Lisabonu. Sudionicima je predstavljen Cutileirov plan, koji je ime dobio prema portugalskom političaru i predsjedatelju konferencije Joséu Cutileiru. Nakon upoznavanja s planom, u čijem je temelju bila kantonizacija BiH prema nacionalnom principu, na njega su pristale sve tri pregovaračke strane. Pristanak SDA-a bio je pomalo iznenađujući. Ipak, posebno iznenađenje bio je pristanak SDS-a BiH, iz kojega se do tada tvrdilo da nikada neće pristati na samostalnu BiH. U HDZ-u BiH bili su izrazito zadovoljni planom i odmah su najavili da će pozvati Hrvate da izidu na referendum jer je ispunjeno sve što se zahtijevalo u Livanjskom pitanju. Ali krajnji politički cilj HDZ-a BiH ipak je bio vidjeti BiH uređenu kao federaciju.¹⁰⁴ I u stranačkom je tisku Cutileirov plan ocijenjen dobrim za hrvatske interese. No i dalje je postojala nedoumica oko izlaska na referendum. Jasno, znalo se da prijeti ostanak u Jugoslaviji pod srpskom dominacijom ako bude bojkota. Stoga se radi odbacivanja svih dvojbi ponovno inzistiralo na postizanju prethodnoga sporazuma u kojem bi bila sadržana jamstva za prava Hrvata.¹⁰⁵

Zbog toga što su vođeni pod patronatom EZ-a, lisabonski su se pregovori smatrali iznimno bitnim za budućnost BiH. Stoga je unatoč ostavci Kljuić pokušao biti dio izaslanstva HDZ-a BiH. Da bi se uspjelo u tome, glavni tajnik Markešić zatražio je pomoć i od Stjepana Mesića. On nije im uspio pomoći. Međutim poslije su tvrdili da su ipak izborili da vođa izaslanstva bude Miro Lasić umjesto Mate Bobana.¹⁰⁶ Usporedno se u javnosti ponovno potencirala priča da su Hercegovci potpuno preuzeli vođenje politike HDZ-a BiH.¹⁰⁷ Ta je priča imala svoju svrhu. Bila je iskonstruirana radi podjele hrvatskoga korpusa i nije imala temelja u činjeničnom stanju. Da je tomu tako svjedoči istup Ike

¹⁰¹ Goran Todorović, “Za kantone u neovisnoj BiH”, *Slobodna Dalmacija*, 19. 2. 1992., 9.

¹⁰² “Država triju naroda”, *Slobodna Dalmacija*, 21. 2. 1992., 3.

¹⁰³ HR-OA A. Beljo, HZ HB, Travnička regionalna zajednica HDZ-a, Zauzimanje stava o referendumu Busovača, 21. 2. 1992.

¹⁰⁴ HINA, “Nacionalne jedinice u BiH”, *Slobodna Dalmacija*, 24. 2. 1992., 2.

¹⁰⁵ Pejo Gašparević, “Hrvati pred sudbonosnom odlukom”, *Glasnik*, 24. 2. 1992., 10-11.

¹⁰⁶ ICTY, Prlić i ostali (IT-04-74), Transkript svjedočenja Stjepana Kljuića, 27. 6. 2006., 95-96, pristup ostvaren 17. 6. 2015., <http://icr.icty.org/bcs/defaultb.aspx>.

¹⁰⁷ Josip Manolić, *Politika i domovina. Moja borba za suverenu i socijalnu Hrvatsku* (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2015), 293-296.

Stanića, predsjednika HDZ-a Derventa i HZ BP-a. Kao jedan od sudionika lisabonskih pregovora, i on je zatražio konkretnije organiziranje općina koje su predstavljale “hrvatski prostor”. Znači, Hrvati Bosanske Posavine željeli su isto što i Hrvati iz srednje Bosne i Hercegovine. Usto, i on je bio nezadovoljan referendumskim pitanjem, jer je tvrdio da je nametnuto HDZ-u BiH i hrvatskom narodu, te je smatrao da BiH trenutačno “ne može biti priznata” jer je ne priznaju “ni bosanskohercegovački Hrvati”.¹⁰⁸

Nakon što su na Cutileirov plan pristale sve tri strane, trebalo je pristupiti realizaciji dogovora. Međutim već 25. veljače 1992. dolazi do preokreta. Na skupu SDA-a odbačen je njihov pristanak za provedbu Cutileirovog plan. Usljedilo je i objašnjenje. Izetbegović je pristanak prozvao “uslovnim” i rekao da su ga dali radi pridobivanja potpore Hrvata za referendum.¹⁰⁹ Ta je tvrdnja zatim potvrđena i na tiskovnoj konferenciji, na kojoj se tvrdilo da u Lisabonu “nije potpisano ništa” jer se SDA uvijek protivio kantonizaciji prema “etničkom načelu”.¹¹⁰

U kontekstu te promjene usporedno su nastavljeni i hrvatsko-srpski bilateralni pregovori. Nakon Koljevićeva dolaska u Zagreb, u Grazu je 26. veljače 1992., na zahtjev Radovana Karadžića i SDS-a BiH, održan tajni sastanak hrvatske i srpske delegacije. Hrvatsku su stranu predstavljali Josip Manolić i Zvonko Lerotić. Sastanak nije polučio nikakav dogovor, o čemu je javnost ubrzo informirana. O okolnostima sastanka svjedočio je Manolić, koji je iznio da je Hrvatska pristala na sastanak zbog pokušaja rješenja problema sa Srbijom te zbog interesa Hrvata u BiH. No iz SDS-a BiH odmah je odbijen zahtjev za javnu izjavu u kojoj bi potvrdili da poštuju hrvatske granice. Unatoč tomu, zatražena je hrvatska potpora za osnivanje srpske države u BiH. Ipak, hrvatska je delegacija to odbila iz dva razloga. Prije svega, trebalo je sačuvati vanjske granice BiH. K tome, interes međunarodne zajednice postao je prevelik te se Cutileirov plan smatrao dobrim za hrvatske interese. Usto, potvrđeno je da će Hrvati unatoč nezadovoljstvu izići na referendum te je iznesena procjena da će nakon referenduma doći do postizanja konačnoga dogovora u BiH. Međutim, iako je o razgovorima javnost transparentno izviještena, i taj je sastanak poslužio za konstrukciju prikaza navodne loše hrvatske politike u BiH.¹¹¹

Treći krug pregovora održan je 27. veljače 1992. u Sarajevu, i to pod dojmom promjene stajališta SDA-a prema dogovoru iz Lisabona. Izetbegović je to ocijenio samo kao “male korekcije”, dok su Radovan Karadžić i Mate Boban ostali pri stavovima iz Lisabona.¹¹² No nije samo EZ bio zainteresiran za raspjet u BiH. Upravo je tih dana administracija Sjedinjenih Američkih Država (SAD) odlučila da je međunarodno priznanje bitno za jačanje pozicije BiH.

¹⁰⁸ Drago Hedl, “Hrvatskoj treba mirna Bosna”, *Slobodna Dalmacija*, 22. 2. 1992., 12-13.

¹⁰⁹ Lučić, *Uzroci rata*, 360-361.

¹¹⁰ Goran Todorović, “SDA osluškuje EZ”, *Slobodna Dalmacija*, 27. 2. 1992., 10.

¹¹¹ “Josip Manolić”, *Vjesnik*, 7. 3. 1992., 5.

¹¹² “Dotjerivanje lisabonskog papira”, *Oslobođenje* (Sarajevo), 28. 2. 1992., 1.

To je vjerojatno presudilo o smjeru politike koju će zatim provoditi SDA te čije su naznake iznesene par dana prije na stranačkom skupu.¹¹³ Ta politika SAD-a potvrđena je nakon sastanka predsjednika HDZ-a u ostavci i člana Predsjedništva BiH Stjepana Kljuića s američkim veleposlanikom Warrenom Zimmermannom. Veleposlanika je zanimao stav HDZ-a BiH u budućim danima. Kljuić mu je potvrdio odluku o hrvatskom izlasku na referendum te je bio uvjeren da će svi Hrvati u BiH izići na referendum. Nakon sastanka iznijeli su zajednički stav o “integritetu i nedjeljivosti BiH”, a veleposlanik je obećao pomoć SAD-a svim narodima u BiH u “borbi za svoja prava”¹¹⁴

Konačni stav HDZ-a BiH o referendumu usvojen je na sjednici Predsjedništva 27. veljače 1992. godine. Premda nije jamčeno da će biti ispunjeni hrvatski zahtjevi, svi su Hrvati pozvani da iziđu na referendum. Od inzistiranja na Livanjskom pitanju odustalo se nakon uvjeravanja iz EZ-a da rezultati referenduma neće utjecati na uređenje BiH. No donesena je i odluka da Kljuićeve ovlasti ostaju “zamrznute” do okončanja postupka u stranci.¹¹⁵ Uz političke čimbenike, u akciju za izlazak Hrvata na referendum uključila se Katolička crkva u BiH. Crkveni velikodostojnici (nadbiskup vrhbosanski, banjalučki i mostarski biskup te provincijali Hercegovačke franjevačke provincije i Franjevačke provincije Bosne Srebrene) u svojoj su izjavi pozvali Hrvate da iziđu na referendum. Njihova je želja bila da se glasa za suverenu BiH. Iako nisu ulazili u dvojbe o pitanju, ipak su smatrali da nikako “ne smije biti dovedena” u pitanje “suverenost hrvatskog naroda”.¹¹⁶ Poslije je Stjepan Mesić tvrdio da je upravo on nagovorio predsjednika Tuđmana neka podupre hrvatski izlazak na referendum. Međutim to je svjedočenje opovrgnuo Josip Manolić.¹¹⁷

Dan uoči njegova održavanja o referendumu su se javno očitovali Stjepan Kljuić i Alija Izetbegović. Kljuić je bio zadovoljan što su se dogovorili “svi hrvatski čimbenici”, ali je to vidio i kao politički poraz onih koji su pokušali “razbiti” referendum. No Izetbegoviću to nije bila glavna briga. On je ponovno iznio da je SDA protiv kantonizacije jer “nije rješenje za nijedan narod”. Zanimljiv je bio i Izetbegovićev odgovor na stalne javne upite što je napravio da zaštiti Hrvate u BiH od napada JNA i srpskih teritorijalaca. Odgovorio je da je navodno prosvjedovao kod vojnih vlasti, koje su mu “izrazile žaljenje” zbog tih “ekscesa”. No vlastiti neuspjeh u zaštiti svojih državljana opravdao je ocjenom da je to ipak “vrijeme ekstremista, sa čime se susreću i mnogo razvijeniije zemlje”.¹¹⁸

Referendum o neovisnosti BiH održan je od 29. veljače do 1. ožujka 1992. godine. Prebrojeni su glasovi pokazali da je preko 60% glasača koji su izišli na

¹¹³ Glaurdić, *Vrijeme Europe*, 268.

¹¹⁴ Goran Todorović, “Kljuić – Zimmerman”, *Slobodna Dalmacija*, 27. 2. 1992., 10.

¹¹⁵ HR-OA A. Beljo, HDZ BiH, Izvod iz zapisnika Predsjedništva HDZ BiH, 27. 2. 1992.

¹¹⁶ Ivica Milivončić, “Herceg Bosna, naša domovina”, *Slobodna Dalmacija*, 27. 2. 1992., 9.

¹¹⁷ Darko Hudelist, *Tuđman. Biografija* (Zagreb: Profil, 2004), 708.

¹¹⁸ Goran Todorović, “Budućnost Hrvata u suverenoj BiH”, *Slobodna Dalmacija*, 29. 2. 1992., 5.

izbore bilo za neovisnu BiH. Na kraju su glasovi Hrvata prelomili referendum, i to s najvišim izlaskom na području zapadne Hercegovine. Srbi su bojkotirali referendum. Njihov je odgovor bio proglašenje Ustava Srpske Republike BiH. Ubrzo se dodatno pogoršava sigurnosna situacija i dolazi do oružanih sukoba s ljudskim žrtvama. U Sarajevu su osvanule barikade s naoružanim osobama srpske nacionalnosti te, kao odgovor na to, barikade s naoružanim osobama muslimanske nacionalnosti. Da bi se stanje smirilo, na prijedlog Izetbegovića i Karadžića formirane su zajedničke patrole MUP-a BiH s jedinicama JNA. Jasno, u HDZ-u BiH bili su nezadovoljni nakon što su ponovno zaobiđeni u pregovorima.¹¹⁹

Ponukan eskalacijom sukoba, ali i svježim iskustvom sa srpskom agresijom, predsjednik Tuđman poručio je javnosti da se HDZ BiH "opredijelio za" referendum te za pregovore da bi se "izbjeglo krvoproliće".¹²⁰ Iste upute poslone su potom 4. ožujka 1992. svim tijelima HDZ-a BiH. Od članstva je zatraženo izbjegavanje svih sukoba te je podržano rješenje problema kroz pregovore. No pozvani su i svi stranački odbori da se pripreme za obranu suvereniteta BiH, jer je rezultatom referenduma postala suverena država.¹²¹

Odmah nakon referenduma HDZ BiH nastavlja s pokušajem da se institucionalno zaštite interesi hrvatskoga naroda, stoga i dalje inzistira na provedbi kantonizacije. Shodno tome, Mate Boban iznio je javnosti neke pojedinosti o mogućoj kantonizaciji. Ustvrdio je tako da bi BiH u budućnosti trebala postati "savezna država sa svojim nacionalnim jedinicama", a po planovima kantonizacije, preko 70% Hrvata bilo bi u svojim nacionalnim jedinicama, što je značilo da tim planom dobivaju svoja nacionalna prava. Nadalje, prava Hrvata nije vidio "samo u zapadnoj Hercegovini" te je najavio ispravljanje komunističke politike u BiH, kojom su Hrvati ciljano pretvarani u manjinu kroz nelogičnu razdiobu teritorija na kojem su živjeli. Osvrnuo se i na trenutačnu politiku SDA-a s ocjenom da "vode politiku isključivanja narodnog suvereniteta". Na kraju je iznio da je EZ hrvatski prijedlog kantonizacije ocijenio najboljim među ponuđenim rješenjima političke krize.¹²²

U ozračju referendumske rezultata nastavljeni su i pregovori. Četvrti je krug održan 9. ožujka 1992. u Bruxellesu. U izaslanstvu HDZ-a BiH bili su Mate Boban, Iko Stanić i Vlado Šantić. Razgovaralo se ponovno o prihvaćanju Cutileirova plana, ali ipak nije bilo konačnoga rezultata zbog protivljenja SDS-a BiH ponuđenim rješenjima. Nasuprot njima, u izaslanstvu HDZ-a BiH bili su zadovoljni viđenim.¹²³

Istovremeno je na red u HDZ-u BiH došlo pitanje Kljuićeve ostavke. Na sastanku Glavnoga odbora održanom 15. ožujka 1992. u Bugojnu donesena je

¹¹⁹ Lučić, *Uzroci rata*, 365-366.

¹²⁰ Mladen Mirosavljević, "Učinit ćemo sve da ne dođe do rata u BiH", *Vjesnik*, 3. 3. 1992., 12.

¹²¹ HR-OA A. Beljo, Svim općinskim odborima HDZ BiH, 4. 3. 1992.

¹²² Marko Marković, "Malo nam je zapadna Hercegovina", *Globus*, 6. 3. 1992., 6.

¹²³ Pejo Gašparević, "Sporazum ili rat", *Glasnik*, 16. 3. 1992., 3.

službena odluka o smjeni Stjepana Kljuića te je za v. d. predsjednika izabran sarajevski sveučilišni profesor dr. Milenko Brkić. U obrazloženju se iznijelo da je smjena učinjena radi jačanja "jedinstva hrvatskog korpusa". Na kraju je dogovoreno sazivanje stranačke konvencije te upoznavanje članstva s tijekom pregovora o statusu BiH.¹²⁴ No nakon Kljuićeve smjene pojavilo se pitanje njezine zakonitosti. Kljuić je odmah u javnosti iznio optužbu da je Brkić izabran "nestatutarno" te je istaknuo da je ostavku podnio zbog "zaobilaženja" u stranci. Usto, odredio se i o aktualnim političkim pitanjima. Ponovno je branio pasivnu politiku Izetbegovića i SDA-a, s tvrdnjom da se politički procesi "bolje" vide iz Sarajeva. Odbacio je potom stalne prigovore da je slabo artikulirao hrvatske zahtjeve te zaključio da u javnosti još "nije primijećeno" kakve je s njim HDZ BiH postigao "političke pobjede". Također, kao "politiku na mlin SDS-a" ocijenio je razgovore Josipa Manolića s Radovanom Karadžićem, ali je ponašanje središnjice stranke u Zagrebu ipak ocijenio kao "korektno".¹²⁵ Odmah potom Brkić je potvrdio Kljuićeve izjave o nezakonitosti njegova izbora. Međutim smatrao je da situacija ipak nije dopuštala "čekanje konvencije".¹²⁶ Treba reći da je članstvo stranke bilo zadovoljno izborom Milenka Brkića.¹²⁷

U međuvremenu, u sjeni početka hrvatsko-srpskih sukoba na području Bosanskoga Broda i Mostara, u Sarajevu je 17. i 18. ožujka 1992. održan peti krug pregovora. Nakon svega, SDS BiH zatražio je konfederativni ustroj kao minimum na koji pristaju da bi BiH postala samostalna država. No to se u SDA-u izrijeком odbijalo, jer su tvrdili da je ogromna većina stanovništva u BiH za "građansku državu". Ustvari, oni su rezultate referendumâ interpretirali kao potporu tom konceptu, što ipak nije bila istinita činjenica.¹²⁸ No na kraju toga kruga pregovora dogovoren je još jedan zajednički plan ustroja BiH, koji je nastao na osnovama Cutileirova plana. U HDZ-u BiH ponovno su bili zadovoljni postignutim dogovorom te se tvrdilo da će njime "biti zaštićena" prava Hrvata u srpskim i muslimanskim teritorijalnim jedinicama.¹²⁹

Međutim, Stjepan Kljuić javno se usprotivio i tom dogovoru, jer ga je smatrao "diobom i getoizacijom Hrvata". Usto, upozorio je na mogućnost iseljavanja Hrvata iz BiH ako bi se usvojile dogovorene karte. Još je jednom izjavio da je glavna strategija njegove politike bila uvjeriti muslimanski narod i SDA u prijateljstvo da bi se "spriječio ulazak u krnju Jugoslaviju".¹³⁰ Prema kasnijem i neuvjerljivom svjedočenju, Kljuić se navodno stalno bojao da Izetbegović ne postigne sporazum s SDS-om BiH te da Muslimani ne krenu zajedno sa Srbima u rat s Hrvatima. Smatrao je da bi time rat za Hrvate u BiH počeo već godinu

¹²⁴ HR-OA A. Beljo, HDZ BiH, Izvod iz zapisnika sa sjednice GO HDZ-a održane 15. 3. 1992. u Bugojnu.

¹²⁵ Marko Marković, "Hercegovci su htjeli u Veliku Srbiju", *Globus*, 20. 3. 1992., 9-10.

¹²⁶ Mladen Mirosavljević, "Milenko Brkić", *Vjesnik*, 17. 3. 1992., 7.

¹²⁷ Ivan Šabić, "Predstavnik hrvatskih interesa", *Glasnik*, 23. 3. 1992., 10.

¹²⁸ Mladen Mirosavljević, "Cutileiro daje još jednu šansu", *Vjesnik*, 18. 3. 1992., 1.

¹²⁹ Mladen Mirosavljević, "Nema više razloga za građanski rat u BiH", *Vjesnik*, 19. 3. 1992., 7.

¹³⁰ Ivica Nosić, "Tko vodi Hrvate iz Konaka u geto", *Vjesnik*, 23. 3. 1992., 7.

prije.¹³¹ Potpori politici SDA-a i Kljuića pridružila se još jedna skupina “intelektualaca”, podrijetlom hrvatske nacionalnosti. U javnom su pismu ustvrdili da je “hrvatska javnost u BiH” navodno “zaprepaštena rezultatima pregovora” te su “kao intelektualci” zatražili da se izaslanstvo HDZ-a BiH zamijeni “predstavnicima koji će vjerodostojno zastupati interes hrvatskog naroda u BiH”. Nakon pogleda na imena potpisnika jedino nije bilo jasno na osnovi kojega su legitimiteta iznijeli te zahtjeve. Na listi su ponovno bili uglavnom poznati društveno-politički radnici iz komunističkoga sustava.¹³²

Unatoč dogovoru postignutom u zadnjem krugu pregovora, ubrzo su iz SDA-a stigli stari politički stavovi o budućnosti BiH. Izetbegović je konačno odbacio sve prijedloge koji bi se temeljili na kantonizaciji i Cutileirovu planu. Navodno je ta odluka donesena uz presudnu potporu SAD-a. Osim toga, da bi se pojačao dojam donesene odluke, ponovljeno je da su u SDA-u za “suverenost, jedinstvenu i građansku” BiH te da u BiH traje “ubacivanje zla iz Srbije i Hrvatske”.¹³³

U tom kontekstu, predsjednik Tuđman iznio je trenutačni stav Hrvatske. Nakon što se sigurnosna situacija dodatno pogoršala, ponovio je da se Hrvatska opredijelila za suverenu BiH i ravnopravne međunacionalne odnose, ali da Hrvati u BiH “ne mogu prihvatiti nikakvo unitarističko rješenje iz Sarajeva, kakva su im preporučivali nekad iz Beograda”. Također je smatrao da će svi politički čimbenici u BiH ipak na kraju biti “primorani na sporazum”. Komentirao je i promjene u vodstvu HDZ-a BiH. Bivšega predsjednika Kljuića ocijenio je kao pozitivnu osobu u početnoj političkoj afirmaciji HDZ-a BiH i hrvatskoga naroda. No zaključio je da poslije ipak nije ni “izdaleka pokazao umješnost” vođenja politike u skladu s događajima, jer se politika Hrvata u BiH dijelom “izgubila i podredila nekim drugima”. Usto, izbor Milenka Brkića na čelo HDZ-a BiH ocijenio je kao dobro rješenje jer je bilo “koheziono u odnosu na različita gledišta”.¹³⁴

Posljednji, šesti krug pregovora održan je 30. ožujka 1992. u Bruxellesu. Krajnji je rezultat bio da je poništen zadnji dogovor, a nije postignut novi. Ipak, upućen je zajednički poziv svima na suzdržavanje od nasilja te je dogovoren novi zajednički sastanak.¹³⁵ U ime HDZ-a BiH na pregovorima je sudjelovao Milenko Brkić. Stav stranke bio je da BiH treba biti federativna država te “ni unitarna, ni konfederativna”. Također je postojalo nezadovoljstvo ponuđenim kartama, ali to nije bila “zapreka” daljnjim pregovorima. Za kraj, ponovno je zatražen odlazak JNA iz BiH jer bez toga nije bilo moguće političko rješenje.¹³⁶

¹³¹ ICTY, Prlić i ostali (IT-04-74), Transkript svjedočenja Stjepana Kljuića, 28. 6. 2006., 73, 79, pristup ostvaren 10. 6. 2015., <http://icr.icty.org/bcs/default.aspx>.

¹³² “Priopćenje intelektualaca BiH”, *Vjesnik*, 26. 3. 1990., 7.

¹³³ Mladen Mirosavljević, “Karadžić i Boban krivi za podjelu”, *Vjesnik*, 26. 3. 1992., 7. Vidi još: Glaurdić, *Vrijeme Europe*, 268.

¹³⁴ “Mi smo za samostalnu BiH”, *Vjesnik*, 27. 3. 1992., 14.

¹³⁵ Ivan Šabić, “Povučena sporna karta”, *Glasnik*, 6. 4. 1992., 20.

¹³⁶ Mirko Galić, “Hoće li šesti pokušaj biti završni”, *Vjesnik*, 31. 3. 1992., 1.

I te činjenice govore s čime se HDZ BiH susretao u politici SDA-a. Unatoč sve jačim srpskim napadima i prijetnjama, Rusmir Mahmutćehajić, jedan od vodećih ljudi u SDA-u, početkom travnja 1992. vidio je problem u politici HDZ-a BiH. Tvrdio je da imaju “nejasan stav” o budućnosti BiH, uz ocjenu da hrvatska politika “potpomaže” velikosrpsku te da u BiH postoje i “hrvatski ekstremisti”. Nadalje, zaključio je da politiku SDS-a BiH i HDZ-a BiH ustvari “ne podržava” većina stanovništva u BiH. Odbacio je i stalne hrvatske optužbe da je SDA vodio lošu politiku tijekom srpskoga napada na Hrvatsku. Prema njegovu mišljenju, SDA je imao “dostojanstven i častan” stav jer nije dvojio o tome da “osudi agresiju i agresora” te da se “onemogućiti korištenje BiH i njezinih ljudi za agresiju na Hrvatsku”.¹³⁷ No ti stavovi nisu bili iznenađenje. Mahmutćehajić je u veljači 1992. predvodio izaslanstvo Vlade BiH u posjetu Hrvatskoj. Prema Manoliću, tijekom razgovora je stalno aludirao na to da su u SDA-u upoznati s navodnom podjelom BiH dogovorenom na sastanku u Karadžorđevu, što je navodno bila neugodnost za hrvatsku stranu. To je svjedočenje zanimljivo jer se čini da se Hrvatska morala braniti od nečega što nikada nije provedeno, a BiH se nije trebala braniti od činjenice da stvarno nije napravila ništa da pomogne Hrvatskoj i Hrvatima BiH u obrani od srpske agresije.¹³⁸

Nakon neuspjeha pregovora, sve jači oružani sukobi doveli su 6. travnja 1992. do odluke o međunarodnom priznanju BiH. Sljedećega dana odluku o priznanju BiH donijela je i RH. No priznanje je odmah izazvalo otvoreni srpski napad. U skladu s prije provedenim politikama HDZ-a BiH i SDA-a, najveću spremnost u prvim danima obrane BiH iskazali su Hrvati, jer su bili poučeni prethodnim događajima u Hrvatskoj i Hercegovini.¹³⁹

Srbijanska agresija na BiH izazvala je nove velike probleme Hrvatskoj, koja je tek izišla iz krvavoga sukoba, jer je u nju iz BiH pristigao veliki broj izbjeglih pred srpskim agresorom. Iako se srbijanska agresija već potpuno razvila, vodstvo SDA-a, čini se, još nije bilo sigurno u činjenično stanje. Na javna pitanja zbog čega se “Muslimani još pretvaraju da ne znaju tko na njih puca” predsjednik hrvatske vlade Franjo Gregurić iznio je da su mjesecima upozoravali vlasti BiH na to da im se sprema isti scenarij kao Hrvatskoj. Međutim oni su odbijali takvu mogućnost i tvrdili da vjeruju Srbiji i JNA. Prema Greguriću, ta loša prosudba bila je vođena pokušajem održanja jugoslavenske zajednice, jer su Muslimani “htjeli živjeti u jednoj državi”.¹⁴⁰ Predsjednik Tuđman poslije je svjedočio da je pred sam početak srpskoga napada Izetbegović još uvijek bio za ostanak BiH u Jugoslaviji. Usto, kategorički je odbijao Tuđmanov savjet da je za uspostavu mira potrebno urediti BiH na konfederalnoj osnovi.¹⁴¹

¹³⁷ Nedim Sarač, “Partija karata za Bosnu”, *Globus*, 3. 4. 1992., 5.

¹³⁸ Manolić, *Politika i domovina*, 295.

¹³⁹ Marijan, *Slom Titove armije*, 375-398.

¹⁴⁰ Davor Butković, Ratko Bošković, Tihomir Dujmović, “Izbjeglice iz Bosne uništiti će Hrvatsku”, *Globus*, 24. 4. 1992., 8.

¹⁴¹ ICTY, Kordić i Čerkez (IT-95-14/2), Zapisnik razgovora predsjednika Tuđmana u Predsjedničkim dvorima sa suradnicima, Zagreb, 7. 5. 1997., pristup ostvaren 10. 6. 2015., <http://icr>.

Gregurićeve i Tuđmanove riječi o katastrofalnoj politici Izetbegovića i SDA-a u pripremi obrane BiH potvrđuje i transkript sastanka koji je održan 26. travnja 1992. u Skoplju. Sudionici su bili Izetbegović, član Predsjedništva SFRJ iz Crne Gore Branko Kostić te v. d. saveznoga sekretara za narodnu obranu general-pukovnik JNA Blagoje Adžić. Unatoč već potpuno otvorenom srpskom napadu, koji prate masovni pokolji i veliki broj izbjeglica, Izetbegović je ponudio JNA transformaciju u snage BiH kao i ponovni rad vojne industrije. Iako je znao da bi takav rasplet izazvao protivljenje Hrvata, očekivao je pozitivno rješenje toga "problema". Stoga je od prisutnih zatražio ublažavanje "krutoga" stava JNA, i to stoga da BiH ne bi morala ući u "neprirodnu koaliciju s Hrvatskom". Također je priznao da uopće nije pripremao obranu BiH jer je jedino "očekivao političko rješenje" krize. Međutim Izetbegović čak ni na svoje kapitulantske ponude nije dobio pozitivan odgovor od suprotne strane jer, čini se, još nije shvatio da je tranzicija JNA u srpsku vojsku bila već sasvim dovršena.¹⁴²

Zaključak

Usred najžešćih srpskih napada na Hrvatsku i početka napada na Hrvate u BiH, Sabor je 8. listopada 1991. aktivirao svoju zamrznutu odluku o neovisnosti Hrvatske. S tom odlukom nastaje i novo činjenično stanje za Hrvate u BiH. Nakon saborske odluke oni pravno ostaju u neprijateljskoj Jugoslaviji, državi kojom potpuno upravlja neprijateljska politika Srbije. Sve do potpisivanja primirja u Sarajevu, shodno činjeničnom stanju borbe za opstanak hrvatskoga naroda, politika HDZ-a u BiH bila je usmjerena pomaganju obrane Hrvatske, ali i stvaranju političkoga okvira za neovisnu BiH i njezinu obranu. No u tom vremenu stvoreno je i jako nezadovoljstvo službenom politikom središnjih vlasti BiH prema srpskim napadima na Hrvatsku i na Hrvate u BiH, koju je uglavnom formulirala SDA. Unatoč tomu, predsjednik HDZ-a BiH Stjepan Kljuić bezuvjetno je podupirao tu politiku, i to navodno zbog straha da Muslimani ne postignu separatni dogovor sa Srbima. Kljuićeva politika zatim je dovela do stvaranja kritične mase nezadovoljnika te do unutarnjega sukoba u stranci. Nezadovoljnike koji su željeli promjenu stranačke politike predvodio je potpredsjednik HDZ-a Mate Boban. Za svoj novi politički koncept dobili su ubrzo i većinsku potporu članstva, ali i središnjice stranke u Zagrebu. U novom političkom konceptu odustalo se od dotadašnje bezuvjetne suradnje s SDA-om, koja se provodila bez ikakve zaštite hrvatskih interesa. Stoga se osnivaju hrvatske teritorijalne i političke zajednice, i to radi što bolje obrane interesa hrvatskoga naroda. Međutim, shodno teškim okolnostima zbog

icty.org/bcs/defaultb.aspx

¹⁴² Kosta Nikolić, *prir., Bosna i Hercegovina u vreme raspada SFRJ 1990. – 1992. Tematska zbirka dokumenata* (Beograd: Institut za savremenu istoriju; Fond za humanitarno pravo, 2011), 230-242.

srpske agresije, pojavljuju se i radikalni zahtjevi u kojima se tražilo pripajanje Hrvatskoj dijelova teritorija BiH nastanjenih Hrvatima.

Nakon potpisivanja Sarajevskoga primirja, koje donosi predah Hrvatskoj, pogoršava se sigurnosno stanje u BiH. U tom kontekstu, politika HDZ-a BiH i dalje ide k stvaranju suverene BiH. No do te suverene BiH trebalo je doći jedino kroz političke pregovore, da bi se dobilo rješenje koje bi zadovoljilo sve zainteresirane strane. Često se poslije HDZ-u BiH zamjerao pokušaj političkoga dogovora sa Srbima i SDS-om BiH, ali kao da se zaboravlja da su Muslimani i SDA više puta pokušali ostvariti sličan politički dogovor. No to se i moglo očekivati od muslimanske političke elite s obzirom na politički cilj kojega se vodstvo SDA-a držalo sve do raspada Jugoslavije. Cilj je bio očuvanje jugoslavenske zajednice s BiH kao samostalnom federalnom jedinicom. Nakon propasti toga političkog koncepta unutar SDA-a ide se za stvaranjem neovisne, ali "građanske" BiH. Sve to bila je legitimna politika SDA-a, ali je za nju bilo teško očekivati potporu Hrvata. Jasno, taj novi "građanski koncept" koji je SDA podupirao dovodi do sukoba s HDZ-om BiH, jer većina njegova članstva traži drugačiju BiH od unitarne države zamaskirane u "građansku". Sve što se većinski tražilo unutar hrvatskoga naroda izloženo je zatim u novom referendumskom pitanju izglasanom u Livnu, kroz koje je zatražena kantonizacija BiH prema nacionalnom principu. Unatoč stvaranju prikaza u javnosti da su to rješenje forsirale stranačke organizacije iz Hercegovine, Livanjsko pitanje imalo je gotovo plebiscitarnu potporu stranačkih organizacija iz cijele BiH. Nakon svega, unatoč odbijanju svih prijedloga od strane SDA-a, HDZ BiH ipak je na kraju podržao sve skupštinske i odluke Vlade BiH kao i referendum čiji je cilj bilo stvaranje neovisne BiH. Ta je potpora bila i presudna u njezinu stvaranju, iako osim izlaska iz SFRJ nije bio zaštićen ni jedan interes hrvatskoga naroda. Treba također reći da su unutar HDZ-a BiH prihvatili većinu mirovnih planova koje je predložila međunarodna zajednica. Bilo je i promjena u stranci nakon dugoga unutarstranačkog sukoba. Smijenjen je predsjednik stranke Stjepan Kljuić, za kojim su na kraju više žaljenja pokazali unutar SDA-a i muslimanske političke elite nego unutar HDZ-a BiH i hrvatskoga naroda. Unatoč svemu, politika stvaranja sustava obrane kroz infrastrukturu HDZ-a BiH presudno je doprinijela obrani BiH od prvoga naleta srbijanske agresije, dok je istovremeno politika SDA-a još pregovarala s "našom JNA" te stvarala svoje nacionalne jedinice i branila interese samo svojega naroda. Možemo zaključiti da je politika HDZ-a BiH, unatoč stalnim optužbama u javnosti za separatizam, ustvari stvorila i obranila suverenu BiH u prvim danima njezina postojanja. Na kraju, transkript Izetbegovićevih razgovora s armijskim vrhom u Skoplju još jednom dokazuje kakvu je lošu politiku vodilo vodstvo SDA-a te zbog čega je politika HDZ-a BiH bila takva. Usto, politika HDZ-a BiH bila je određena i "lošom povijesti hrvatskog naroda" u BiH. No loša hrvatska iskustva nastavljena su i nakon demokratskih promjena, iako se činilo da stižu promjene nabolje.

Arhivi

Hrvatska – Osobni arhiv Ante Beljo (HR-OA A. Beljo).

Sudski spisi Međunarodnoga kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju u Den Haagu (ICTY).

Objavljeni izvori i literatura

“Armija protiv Armije: Analiza dosjea najviših časnika nekadašnje Armije BiH”. *Republika* (Mostar), *on – line izdanje*. Pristup ostvaren 5. 6. 2015. <http://www.republikainfo.com/index.php/vijesti/3932-armija-protiv-armije-analiza-dosjea-najvisih-casnika-nekadasnje-armije-bih>.

Barić, Nikica. “Glavne značajke hrvatske politike prema Sloveniji i Srbiji tijekom 1991. godine”. U: *Osamosvojitelj 1991. Država in demokracija na Slovenskem v zgodovinskih razsežnostih*, uredili Mitja Ferenc, Jurij Hadalin i Blaž Babič. Ljubljana: Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta v Ljubljani, 2011., 241-250.

Bilandžić, Dušan. *Povijest izbliza. Memoarski zapisi 1945. – 2005*. Zagreb: Profil, 2006.

Bougarel, Xavier. “Bosnian Muslims and the Yugoslav Idea”. U: *Yugoslaviism, Histories of a Failed Idea*, uredio Dejan Djokic. London: Hurst and Company, 2003., 100-114.

Bougarel, Xavier. “From Young Muslims to Party of Democratic Action: The Emergence of a Pan-Islamist Trend in Bosnia-Herzegovina”. *Islamic Studies, Special Issue: Islam in the Balkans* 36 (1997), br. 2-3., 533-549.

Ćurak, Nerzuk. “Država koje nema”. *BH dani* (Sarajevo), *on-line izdanje*. Pristup ostvaren 9. 6. 2015. <https://www.bhdani.ba/portal/arhiva-67-281/246/t24612.shtml>.

Domljan, Žarko. *Visoko podignimo zastavu. Hrvatska – od negacije do priznanja*. Zagreb: Profil, 2010.

Đikić, Ivica. *Domovinski obrat. Politička biografija Stipe Mesića*. Zagreb: VBZ, 2004.

Džaja, Srećko. “Fojnička ahdnama u zrcalu paleografije, pravne povijesti i politike”. Samostan u Fojnici. Pristup ostvaren 18. 6. 2015. <http://www.fojnica-samostan.com/ahdnama/>.

Filipović, Muhamed. “Historijski sporazum”. *Nezavisne novine*, (Banja Luka), *on-line izdanje*. Pristup ostvaren 10. 6. 2015. <http://www.nezavisne.com/index/kolumne/Historijski-sporazum/30644>.

Glasnik. Hrvatski politički tjednik (Zagreb), 1991-1992.

Glaudić, Josip. *Vrijeme Europe. Zapadne sile i raspad Jugoslavije*. Zagreb: MATE, 2011.

- Globus* (Zagreb), 1992.
- Hudelist, Darko. *Tuđman. Biografija*. Zagreb: Profil, 2004.
- Izetbegović, Alija. *Sjećanja. Autobiografski zapis*. Sarajevo: TKD Šahinpašić, 2001.
- Jović, Borisav. *Poslednji dani SFRJ*. Kragujevac: Prizma, 1996.
- Knežević, Domagoj. "Hrvatska demokratska zajednica, od osnivanja do raskida s Jugoslavijom". Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2015.
- Lučić, Ivica (Ivo). *Uzroci rata. Bosna i Hercegovina 1980. – 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus, 2013.
- Manolić, Josip. *Politika i domovina. Moja borba za suverenu i socijalnu Hrvatsku*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2015.
- Marijan, Davor. *Slom Titove armije. Jugoslavenska narodna armija i raspad Jugoslavije 1987. – 1992*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2008.
- Marijan, Davor. "Sudionici i osnovne značajke rata u Hrvatskoj 1990. – 1991.". *Časopis za suvremenu povijest* 40 (2008), br. 1., 47- 63.
- Marijan, Davor. "Vještački nalaz o ratnim vezama Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1991. – 1995.)". *Časopis za suvremenu povijest* 36 (2004), br. 2. ,211-247.
- Nikolić, Kosta, priređ. *Bosna i Hercegovina u vreme raspada SFRJ 1990. – 1992. Tematska zbirka dokumenata*. Beograd: Institut za savremenu istoriju; Fond za humanitarno pravo, 2011.
- NIN* (Beograd), 1993.
- Oslobođenje* (Sarajevo), 1992.
- Politika* (Beograd), 1990.
- Slobodna Dalmacija* (Split), 1992.
- Šeks, Vladimir. *1991. – moja sjećanja na stvaranje Hrvatske i Domovinski rat 1*. Zagreb: Večernji list, 2015.
- Šeks, Vladimir. *1991. – moja sjećanja na stvaranje Hrvatske i Domovinski rat 2*. Zagreb: Večernji list, 2015.
- Tuđman, Miroslav; Bilić, Ivan. *Planovi, sporazumi, izjave o ustavnom ustrojstvu Bosne i Hercegovine*, I. dio. Zagreb, 2005., HercegBosna – Portal Hrvata Bosne i Hercegovine. Pristup ostvaren 15. 6. 2015. <http://www.hercegbosna.org/preuzimanja/povijest--politika/miroslav-tudman-ivan-bilic-planovi-sporazumi-izjave-o-ustavnom-ustrojstvu-bosne-i-hercegovine-1991-%E2%80%931995-554-mb-324.html>.
- Vjesnik* (Zagreb), 1991-1992.

SUMMARY

THE POLICY OF THE CROATIAN DEMOCRATIC UNION OF BOSNIA
AND HERZEGOVINA FROM THE MOMENT OF THE REPUBLIC OF
CROATIA'S GAINED INDEPENDENCE TO THE INTERNATIONAL
RECOGNITION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA
(OCTOBER 1991 – APRIL 1992)

The paper describes the policy of the Croatian Democratic Union in Bosnia and Herzegovina from October the 8th 1991 when the Croatian Parliament reactivated their decision on the Croatian independence, until April the 6th 1992 when the international community recognized Bosnia and Herzegovina. It is written on the basis of the party documents, testimonies and media appearances by the party leaders.

The Croatian Democratic Union of Bosnia and Herzegovina was the party which had won the absolute political support of Croats in Bosnia and Herzegovina at the first democratic elections, and then together with coalition partners – Party of Democratic Action and Serbian Democratic Party of Bosnia and Herzegovina they established a joint government on all levels. Consequently, without the reconstruction of their activities in the period which is the theme of this paper, it is not possible to understand the sequence of historical events that had led to the international recognition of Bosnia and Herzegovina. The paper therefore attempts to clarify the attitude of the party towards many important political issues of that time, such as the question of the aggression of Serbia, Montenegro and the Yugoslav National Army on Croatia, the collapse of communist Yugoslavia, the cooperation with coalition partners who had different opinions on the future of Bosnia and Herzegovina and the Federal Republic of Yugoslavia, the relation to the party headquarters in Zagreb, but also the reasons of the conflict between the two fractions within the party, which had developed over time due to the different views on the political future of Croats in Bosnia and Herzegovina.

Key words: the Croatian Democratic Union of Bosnia and Herzegovina; Bosnia and Herzegovina; Croatia; the Parliament of the Republic of Croatia; international community